

POVIJESNI RAZVOJ GLAVNOG OLTARA SPLITSKE KATEDRALE

UDK: 726.6(497.583Split):726.591](091)

Primljeno: 12. IX. 2014.

Izvorni znanstveni rad

ŽANA MATULIĆ BILAČ

Hrvatski restauratorski zavod

Odjel u Splitu

Porinova 2

21000 Split, HR

Izneseni rezultati istraživanja dio su multidisciplinarnе studije nastale tijekom konzervatorsko-restauratorskog zahvata na drvenom svodu, ciboriju, tabernakulu i mramornoj menzi glavnog oltara splitske katedrale što ga je autorica sa suradnicima provela in situ 2006.-2012. godine. Okosnica istraživačkog procesa bila je čitanje, analiziranje i interpretiranje zatečene konstrukcije i tragova povijesnih izmjena na kamenu, mramoru, polikromiranom drvu i slikama Matea Ponzonija, kao i romaničkim naslonima korskih sjedala. Na temelju interpretacije tragova izvedena je kronologija izmjena antičke niše u kojoj je smješten glavni oltar, zatim pojedinačnih elemenata oltarne cjeline te na koncu utvrđena njihova međusobna povezanost i međuodnos. Rezultati su sagledani u relaciji s povijesnim izvorima i dosadašnjim istraživanjima te je na temelju svega iznesena interpretacija povijesnog razvoja oltara s drvenim korom u razdoblju od 13. do 20. st.

Ključne riječi: splitska katedrala, niša, glavni oltar, drveni kor, povijesni razvoj

Izvorni gabariti istočne pravokutne niše nadsvodene lukom u kojoj je nakon pretvorbe antičke građevine u crkvu Marijina Uznesenja smješten glavni oltar splitske prvostolnice, izmijenjeni su, što je poznata, ali detaljno i kronološki neistražena činjenica, prvi put arhitektonski dokumentirana

u nacrtima katedrale Vicka Andrića iz 1852. g.¹, a nakon toga u nacrtima projekta restauracije hrama Aloisa Hausera iz 1876. g.² (po kojima je provedena obnova 1880.-1885. g.); obje mape dokumenata su bez datacijskih oznaka. Ernest Hébrard 1912. g. u svojem tlocrtu Mauzoleja označava proširenje niše i njezin odstranjeni istočni zid istom oznakom (B) i datira ih u 1602., koju smatra godinom spajanja crkve s novoizgrađenim korom³. U međuvremenu pronađeni arhivski dokumenti otkrivaju da je novi kor stavljen u funkciju u ranu jesen 1615., dok su pripreme za gradnju započete čak sedam godina ranije, krajem 1608. g.⁴ Goran Nikšić u svojem članku o planovima, pripremama i tijeku izgradnje novog kora⁵, koji je višeslojno istražio i iscrtao u sklopu projekta sanacije i konzervacije što ga je godinu dana prije dovršio⁶, konačno ustanovljava 1612. kao godinu njegova dovršetka, odnosno proboja zida i spajanja s crkvom (što znači da je građen približno 4 godine, a potom do godine 1615. i stavljanja u funkciju vjerojatno žbukan i opreman, te su se izrađivala povišena novoprojektirana korska sjedala s klecalima i restaurirali njihovi romanički nasloni). Osim same činjenice proboja zida on se pak ne dotiče pitanja proširenja niše, zbog toga što zona unutar nje nije bila obuhvaćena njegovim istraživanjima kao ni radovima. To naravno nije slučajno, jer su izmjene niše samo jednim dijelom vezane izravno za njezinu izgradnju i spajanje s katedralom samom činjenicom da je produbljena za širinu odstranjenoga istočnog zida, ali ipak najvećim dijelom za novu koncepciju oltara kauzalnim slijedom prethodnih promjena te novih težnji i potreba.

Ipak, šest godina ranije, u članku o svjetlu u katedrali⁷, Nikšić ukupno proširenje niše pribraja radovima pri akciji izgradnje kora za koju se zna da ju je pokrenuo i realizirao nadbiskup Markantun de Dominis. Iako se to u zapisima ne navodi, on zaključak izvodi kao logičan slijed planiranih promjena u crkvi (zbog opće tjesnoće), a slijedom nabrojanih stavki uputa u vizitacijama i dekretu papinskog vizitatora Augustina Valiera (1579.)⁸ i samog de Dominisa (1604.)⁹, kao i iz zaključaka svojih prethodnika. Ukupna istraživanja koja smo u sklopu konzervatorsko-restauratorskog zahvata proveli na svodu i ciboriju glavnog oltara usmjerila su me na elaboriranje kronologije širenja niše kao početne i ključne za barem dio odgonetke povijesnog razvoja oltara te daljnjeg objašnjenja njegove koncepcije s kraja 17. st. koja je, uz dodavanje i odstranjivanje nekih elemenata, najvećim dijelom očuvana do danas. Kako zaključujemo da se time struka nije detaljno bavila, prva pretpostavka bila

je nužnost digitalnog prostornog snimanja¹⁰, detaljnog ručnog kotiranja i mjerenja¹¹ te analiziranja mjera i njihovih odnosa, što smo i proveli prethodno i tijekom zahvata 2006. - 2012. godine¹². Do sada nepoznata činjenica jest da je, osim što je produbljena izbijanjem istočnog zida, niša proširena i povišena te da je razina njezinog poda također povišena (tri puta); svi ti stupnjevi njezinih izmjena izvedeni su u izravnoj ovisnosti s izmjenama koncepta svetišta u cjelini tijekom povijesti, poglavito glavnog oltara i kora, a ne u dahu, kako se to do sada smatralo. S druge strane, unutar okosnica jedinog do sada pronađenog arhivskog dokumenta o današnjoj oltarnoj cjelini, iz godine 1689. (koji govori o drvenom svodu i mramornom tabernakulu, a u međuvremenu je nažalost izgubljen!¹³), zatim prvi put opisanog današnjeg prizora u Cosmi/Manolinoj vizitaciji 1704. (i usporedbe s opisom oltara Stjepana Cosmija iz 1682./83.), kao i ostalih, međusobno kontradiktornih datacijskih indikacija (drvenog svoda, ciborija, Pončunovih slika, menze i Natalisove ploče), kroz gotovo pet desetljeća protegnuta povijesno umjetnička analiza Kruna Prijatelja¹⁴ postupno se iskristalizirala, iscrpila zadane mogućnosti s obzirom na podatke koje je otkrio, uspostavila datacije elemenata oltarne cjeline te na koncu postavila važna pitanja predlažući tri moguća rješenja za raniju povijest Pončunovih slika ugrađenih u drveni svod.

Radoslav Tomić je nakon Prijatelja, u svojim priložima o istom opusu¹⁵ (obrađujući oltarnu menzu opširnije stilski i autorski), također konkretizirao stara i neka nova pitanja koja su sveukupno trasirala smjernice za daljnja istraživanja. Genezu teme dvaju anđela koji nose edikulu za izlaganje Presvetog Sakramenta Daniel Premerl početno obrađuje u svojoj doktorskoj disertaciji, a zaokružuje 2009. g.¹⁶ (s prijedlogom za naručitelja), što nakon duljeg vremena donosi značajan nov i svjež doprinos sagledavanju glavnog oltara. Joško Belamarić pak recentno rasvjetljava događaje u katedrali u 15. i 16.st.¹⁷, Arsen Duplancić iznosi niz arhivskih priloga koji se izravno i neizravno odnose na oltar¹⁸, a Duško Kečkemet, Stanko Piplović i Joško Belamarić okolnosti i zahvate klasicističkog razdoblja u Splitu, koje je značajno dotaklo i unutrašnjost katedrale¹⁹. Pionirski pak posao Gorana Nikšića, slijedeći liniju Andrića, Hausera, Niemannna i Hébrarda, donio je, u hodu sa svojim konzervatorskim zadaćama, cijeli splet informacija i spoznaja o povijesti katedrale i kronologije izmjena njezine unutrašnjosti, te nam tako omogućio i sagledavanje glavnog oltara s neizostavnog arhitektonskog kuta. Njegov najznačajniji doprinos

istraživanju oltara je pak iznesen u prijedlogu za gotički i romanički kor²⁰, s razvijenom tezom u kojoj naslone korskih sjedala prvi arhitektonski precizno postavlja u prostorni i povijesni kontekst svetišta, interpretirajući ih kao izvorno romaničku oltarnu pregradu te ih tako posredno datira oko sredine 13. st., vremena stolovanja Tome Arhidakona i velike obnove svetišta za koju smatra da ju je proveo. Time je spojio dva dotad gotovo neovisna istraživačka kolosijeka u jedan, otvorivši novo poglavlje u pristupu, čijim tragom ide i dio ove studije. Napose, tu su analize korskih sjedala (klupa, naslona) Ljube Karamana, Cvite Fiskovića, Jovanke Maksimović, Joška Belamarića i Jurice Matijevića, kao i čitav niz ostalih priloga koji s različitih aspekata, udruženih sa spoznajama nastalim tijekom ovog istraživanja, otvaraju mogućnost cjelovitih interpretacija činjenica i zaključaka u kontekstu povijesnog razvoja oltara, pa tako i kora. Problem njegove enigme nije jednoznačan, i to je svima koji su se njime bavili jasno. Ipak, nakon pojedinačnih potraga, a zahvaljujući akumulaciji otvorenih pitanja i ukaza na preostale nepoznanice i dvojbe te novim mogućnostima spoznavanja koje se uvijek otvaraju u konzervatorsko-restauratorskom zahvatu - ušli smo ciljano u ponovno čitanje pisanih izvora (vizitacija i nabrojanih studija) te prvi put u sustavno čitanje i analiziranje tragova materije kamena, drva i slika (uz pomoć do sada neuključenih struka), pribrajući tako nove činjenice te prilažući na koncu jednu svježu multidisciplinarnu sinergijsku interpretaciju kronologije događanja i izmjena unutar danas postojećih gabarita istočne niše.

Odmah na početku, čitanjem uzdužnog presjeka hrama Vicka Andrića te usporedbom s rezultatima novih mjerenja, uočavam da u detalju kamenog svoda niše glavnog oltara nije bio precizan, što je dijelom i razumljivo budući da ga drveni svod sasvim prekriva sa svih strana. Goran Nikšić, koji je najviše proučavao mapu Andrićevih nacрта, već je uočio da on precizno crta što je vidljivo, a da okom nevidljive segmente dorađuje svojom arhitektonskom logikom. Isto ponavlja i Hauser. Na detalju tog dobro poznatog presjeka koji prilažem u ovom novom kontekstu, uočavam dakle da povišenje niše nije registrirao (kao ni Hauser, a radi se o otprilike 30 cm), budući da je kameni svod potpuno vodoravno položen na istoj liniji svoda analogne kapele sv. Duje, koja je izvornog stanja. Nacrt pak dokumentira manji razmak ciborija od drvenog svoda u odnosu na današnji, pa vidimo da je nejasnoću sa svodom Andrić u presjeku riješio tako da ciborij crta okomito nešto komprimiranijim nego što

je on u stvarnosti. Ernest Hèbrard pak u svojem presjeku hrama iz godine 1912. povišenje niše registrira i dokumentira (slika 1)²¹, kao i (kako smo već rekli) njezino proširenje. Mjerenja i istraživanja koja smo proveli dovela su nas (ne znajući u to vrijeme za Hèbrardov presjek) do istih zaključaka, ali su oni prvi put donijeli zaista precizne podatke o razlozima te kronologiji i dataciji tih izmjena, opise o redoslijedu i načinu njihove izvedbe, stanju, kao i nove spoznaje o gradnji poda ispod glavnog oltara, za što do sada nisu obavljena istraživanja²². Kad unesemo stvarne podatke, dokazujemo da bi vrh ciborija na današnjoj poziciji fizički doticao izvornu plohu kamenog svoda (što se jasno daje zaključiti iz točnoga Hèbrardova presjeka), a što je u analizi povijesnih izmjena oltara jedno od presudnih zapažanja na temelju kojih se izvodi važan korelacijski zaključak o njegovoj ranijoj fazi na oltaru. Andrićev nacrt, s druge strane, donosi važnu spoznaju da su bočni zidovi niše te 1852. godine unutar rubnih linija drvenog svoda bili obloženi drvenom oplatom (svi narančasto obojeni segmenti dokumentiraju drvo). Kompaktnost i logična čistoća dokumentiranog prikaza takve niše govori da je sasvim vjerojatno drveni svod oltara i izvorno bio produžen nerazvedenom oblogom zidova sve do poda te da je tako tvorio drveni tunel čiji je svod bio raskošno izveden. U takvoj situaciji prolazi iza stupova prema bočnim oltarima tom su oplatom bili zatvoreni, što je bilo sasvim u skladu s barokizacijom svetišta. Danas oplata nema, prolazi su otvoreni (premda ne u toj funkciji), a kameni zidovi niše vidljivi su do razine drvenih vijenaca svoda. Oplata je do 60-ih godina 20. st., čini se, još postojala iza jednostavnih drvenih klupa (svaka s pet sjedećih mjesta), bez naslona za ruke i bez klecala (iste najranije nalazimo na Clérisseauovu crtežu iz godine 1757.²³, te na Hèbrardovu presjeku pa je (budući da ih ni Andrić ni Hauser ne ucrtavaju) to ujedno i jedini povijesni nacrt koji ih prikazuje. Klupe su - s velikom sigurnošću možemo reći - na oplatu bile fiksirane, pa zaključujem da one ne mogu biti starije od svoda. Dvije dulje klupe prostornog oblika (s odvojenim klecalima) nastavljale su se istim linijama, a iza stupova dalje, gotovo do ruba srednjovjekovnog uzdignutog svetišta, što je najranije dokumentirano 1878.²⁴

Kao što je od sredine 15. st. do godine 1615. postajao stari kor do preseljenja u novu građevinu iza oltara (o čemu detaljnije u novom prijedlogu za konstrukciju i smještaj gotičkog kora), jasno je da su za to vrijeme usporedno funkcionirala dva kora: jedan ispred, a drugi iza oltara, u kojima su sjedala izvan

niše bila rezervirana za kanonike, a ona unutar nje za aktere liturgijskih slavlja. Zadnjem tragu nekih klupa na dvjema opisanim linijama osim Clérisseauova crteža svjedoče dvije litografije iz zadnje četvrtine 19. st. (slika 2)²⁵, Ivekovićeve mapa iz 1920. (tri fotografije)²⁶, slike unutrašnjosti katedrale Emanuela Vidovića iz 1939. te sedam fotografija iz stare fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu (najstarija iz 1912.)²⁷, sve u ukupnom rasponu od 1757. do 1958. (slika 3). Klupe unutar niše u cijelom su tom razdoblju istog izgleda, dok su se dulji segmenti mijenjali u barem tri navrata te se izmjenjuju tri različita tipa. Njihove najmlađe fotografije (zadnja iz 1958.)²⁸ snimljene su prije purifikacije oltarne zone za vrijeme nadbiskupa Franića u sklopu priprema za prvu koncelebriranu misu u katedrali 1962., kada je demontirano staro pjevalište (kako bi ga odmah zamijenilo novo, postavljeno nešto više, koje je trajalo do konzervacije kora 1999.)²⁹, skinuta drvena tranzena pod lukom, odbačene klupe, slike i natpisi iznad njih, te vrlo vjerojatno i dotrajala drvena oplata bočnih zidova (dio oplata i klupe su, prema navodu, prosljeđene u crkvu Gospe od Pojišana, o čemu ondje nema tragova, a mramorni tabernakul je od te godine pa do 2011. - kada je na inicijativu Radoslava Bužančića vraćen na oltar - stajao na starom oltaru sv. Josipa u sakristiji katedrale). Od tada do danas na tim su linijama poredane sjedalice, koje su u funkciji današnjeg kora. Je li Andrićeva oplata dio začetne ideje i izvedbe svoda, ne znamo, ali je činjenica da je godine 1852. postojala (jer je arhitektonski dokumentirana), kao i nakon sveobuhvatne restauracije svoda i ciborija između 1880. i 1885. g., u sklopu Hauserove obnove katedrale (podataka o tom zahvatu nema u njegovu izvješću, kao ni u Bulićevu arhivu u Konzervatorskom odjelu u Splitu, a ostali nisu istraženi). Koncept tog restauratorskog zahvata u cjelini je respektirao izvornu konstrukciju svoda, što smo spoznali tijekom njegova restauriranja, pa tako, čini se, i zone bočnih zidova, jer fotografije zatječu istu situaciju, sve do oko godine 1960. Velika je vjerojatnost, dakle, da nam danas nedostaje ukupno oko 24 m² upravo izvornog materijala oplata bočnih zidova niše. Na svom vrhu, u visini od 30-ak cm, bile su skošene slijedeći kameni vijenac. Na tim skošenim poljima uočavamo svijetli oslik u formi pet polja (s natpisima koji se ne mogu iščitati s fotografija). Ispod toga, a do ruba klupa su po tri povezane slike euharistijske tematike (u obrisima vidljivo na crno-bijelim Ivekovićevim fotografijama). Pet polja sa svake strane s natpisima sigurno su bili dio konstrukcije oplata, dok su slike možda bile na nju aplicirane.

Uzimajući kao činjenicu simetričnost (s malim odmacima) izvornog tlocrta antičkog Mauzoleja, detaljna usporedba s činjeničnim stanjem kamenih zidova danas dokazuje da su cijele plohe lijevoga i desnoga zida do donje linije antičkog vijenca, tj. u visini 250 cm od današnjeg poda (a oko 270 od ondašnjega) odstranjene, lijeva u dubini od 70 cm, a desna 60 cm od središnje osi (sveukupno je otučeno oko 13 m³ kamena), te je niša ukupno proširena za 130 cm. Antički vijenci su otklesani, a blokovi unutar njihovih linija skošeni su pod kutom od oko 45° do točke spajanja s novim zidovima (visine skošenih ploha iznosile su oko 70 cm). Na taj je način krajnje rasterećenje svoda prebačeno na novu vertikalnu zidova. Nekadašnji vanjski zid niše je odstranjen, te je ona produbljena za njegovu debljinu (74 cm). Pritom su okomite linije zidova prema koru izvedene vrlo pravilno, dok je današnja linija luka (vidljivo iza svoda) isklesana nepravilno unutar kamenih blokova. Na dva je mjesta ostao šuplji ugao odstranjenoga bloka, što dijelom prekriva drvena aplikacija ukrug luka svoda (od kora). Jedan šuplji ugao jasno je vidljiv iz pogleda, a drugi je prekriven. U zadnjoj fazi, od gornjih linija kosina na mjestima antičkih vijenaca pa do vrha, luk je proširen i povišen *ljuštenjem* dvostruko manje kamena, neujednačeno, između 28 i 35 cm, u načelu prateći prvu liniju frontalnog luka, kod čega su kosine vijenaca skraćene za 34 cm klesanjem rubova okomito (12 cm). Time je odstranjeno oko 9 m³ kamenog volumena. Ukratko, niša je ukupno proširena za 130 cm, koje proširenje se od dna do vrha antičkih vijenaca naglo smanjuje radi njihove kosine, ukupno za 76 cm. Tako je na dnu luka niša proširena za oko 70 cm, da bi prema vrhu proširenje postajalo povišenje od 28 do 35 cm. Prema koru je produbljena za 74 cm (kolika je debljina odstranjenog zida) te za 20 cm prema crkvi (proširenjem je postala dublja, jer su zidovi između niša konkavni), ukupno 94 cm. Pod crkve je u odnosu na razinu antičkog³⁰ povišen za 18 cm, prezbiterij od poda za 21 cm (jedna stepenica), a oltarna zona unutar niše za 35 cm (dvije stepenice), što znači da je razina poda crkve ukupno 56 cm ispod današnje razine poda niše, odnosno da je antički pod 74 cm ispod njezinog današnjeg poda. Oltar je dodatno povišen za 35 cm (dvije stepenice). Ciljano promatrajući današnji izgled bočnih zidova niše, jasno je uočljiva razlika između kamenih ploha koje su bile unutar nje i onih koje presijecaju vanjski zid u daljnjoj dubini od 74 cm. Zidovi unutar niše obrađeni su potpuno drugačijim alatima i drugačijom manirom, jedan po jedan kamen, neovisno o drugom. Oni su također bitno

tamniji (čada i nečistoća) i izglačaniji habanjem od presjeka kroz nekadašnji istočni zid Mauzoleja, a sama linija koja ih dijeli jasno je uočljiva. Ona teče i preko kosine vijenaca (pa i dijela vijenaca isklesanih kroz presjek zida), što je vidljivo tek pomnim promatranjem i tek na nekoliko mjesta pa je sigurno da su te plohe bile naknadno ponovno usklađivane nakon konačnog definiranja nove obrisne linije niše prema koru i kod njezinog kasnijeg povišenja. Ti detalji čvrsto argumentiraju da su zidovi od poda do antičkog vijenca bili produbljeni, a kapela proširena davno prije spajanja novoizgrađenoga kora s katedralom, te je u tom dijelu širenje niše bilo potpuno neovisno o njemu. Smatram da je upravo ta činjenica polazna točka razlistavanja kronologije izmjena u pretvorbi antičke niše u današnji koncept oltara, između ostalog i zato što je sigurno da se u tako opsežan (13 m^3 odstranjenog kamenog volumena pri širenju niše i 9 m^3 pri njezinu povišenju) i rizičan posao ne ulazi bez vrlo bitnih razloga, koji su zasigurno povezani s mijenjanjem koncepta oltara, prezbiterija i kora pa shodno tome i izmjenama oltarne opreme. U srednjoj trećini današnjeg luka od strane kora (treći blok slijeva, deseti red odozdo) jedan je kameni blok ostao gotovo potpuno bez oslonca, pa je došlo do razdvajanja te je sa četiri željezne spojnice pričvršćen za okolne koji su mu preuzeli opterećenje. Još jedna spojnica spaja susjedni blok s prvim blokom iznad, tako da ih je ukupno pet. Moguće je da su ta učvršćenja bila preventivna, što bi bilo i logično, budući da se namjeravala odstraniti površina od oko 25 m^2 potpornog zida ($18,5 \text{ m}^3$ kamena), ali budući da na tim mjestima zatječemo razdvajanja do širine od 1 cm (a pritom nema deformacija spojnice), to može upućivati na zaključak da su one umetnute kasnije, kad se zid iznad otvora već počeo lagano urušavati.

Blokovi su vađeni (najvjerojatnije) odozgo prema dolje, u dva reda u cik-caku (ukupno 11 cijelih), da bi slijedećih 7 na obje strane bilo reducirano na pola, te je na kraju bilo potrebno postupno klesati 17 blokova po novoj obrisnoj liniji niše kako je otvor zamišljen. Pri tome su bočne linije bile zadane širinom već ranije proširene niše, dok je linija luka ipak bila definirana dva puta: jednom nakon probijanja kora, a drugi put nakon povišenja niše neposredno prije apliciranja drvenog svoda. Moguće je i da je u tom segmentu zida i prije bio neki prozor, pa su spojnice bile postavljene tijekom njegova trajanja. U tom bi slučaju one mogle datirati iz vremena prije otvaranja zida, a bile su iskorištene tijekom i nakon tih radova za stabilizaciju cijele strukture. Goran Nikšić u svojem članku o svjetlu u katedrali ne isključuje takvu mogućnost: *Iako je možda i prije Dominisova zahvata*

*postojao prozor u istočnoj niši, iza glavnog oltara, ipak je vjerojatnije da je jedino istočno svjetlo u crkvu dolazilo kroz prije spomenuti prozor pod kupolom.*³¹ Pisani tragovi o postojanju prozora nisu do sada pronađeni u vizitacijama i drugim dokumentima, a mogući tragovi eventualnog njegovog postojanja ionako su poslije nestali zajedno sa zidom. Blokovi su odmah iskorišteni pri gradnji stare sakristije (srušene 1937.), za dio zida s ulaznim vratima, što je vidljivo na fotografiji iz 1927. godine³². Don Frane Bulić opisuje: *Da uzpostavi pak obćenje sa nutarnjošti hrama, probi de Dominis glavni izdubak prema ulazu, ne posvodiv probitog otvora...*³³ Bulić dakle smatra da je otvor probijen od strane kora, te da u širini zida nije bio izveden svod, već kvadratni otvor u negativu kamenih kubusa. To se temelji na Hauserovu zaključku u izvješću o stanju katedrale kako ju je zatekao prije obnove: *...zidovi bjehu probijeni bez daljeg obzira na ogromnu debljinu zida, koji je težio na novom otvoru i ne bi umetnut nikakav obluk da uzdrži istu.*³⁴ Tragovi spoja s lukom niše vidljivi su kroz taj otvor. Ta strana je grublje, ali pravilno obrađena. Važno je reći da je opisana linija luka nastala u zadnjoj fazi izmjena, pri povišenju niše (oko 30 cm), a da je nakon samog proboja za toliko bila plića, te možda i pravilnije izvedena i na drugačiji način usklađena s izvornim dijelom kamenog svoda. Smatram da je povišenje niše izvedeno analogno izradi drvenog svoda i povišenju oltara u zadnjoj četvrtini 17. st., što je kronološki najmlađi segment izmjene njezinih gabarita (slika 4). Hauserov zaključak i Bulićevi navodi (*...ne posvodiv probitog otvora! ...ne umetnuvši obluk, da uzdrži gornje rezite redove stiena...*) u prvi mah nas vode zamišljanju kvadratnog otvora prema koru koji obuhvaća samo visinu zidova (do vijenaca), što ima uporište i u konstruktivnim mogućnostima otvaranja zida, a također je arhitektonski čisto rješenje, koje je i fizički jednostavnije izvesti. Takav slijed lakše bi bilo razmotriti kad ne bismo bili zarobljeni današnjom slikom otvora, koja je arhitektonski sasvim logična i koja je replicirana kasnije (1770.), po uzoru na istočnu, u sjevernoj niši (1924. napravljen je korak natrag, kapela je povučena unutar niše te je zid zatvoren). Ali ako uzmemo u obzir da je (osim probijanja otvora, vrata, u zidu južne niše) to bilo prvo cjelovito otvaranje zida niše radi spoja s novom građevinom (kasnije s novom kapelom sv. Duje), što je samo po sebi bio u poimanju snažan iskorak, a u fizičkoj izvedbi rizičan zadatak bez uzora (na koji se čekalo dugo, a ohrabrio se tek revolucionarni duh De Dominisa), možemo samo zamisliti koliko je to otvaranje zida zahtijevalo promišljanja i opreza.

Kako bilo, i ta se mogućnost mora dotaknuti i argumentirati te ponuditi na razmatranje. Važno je naglasiti da je u tom trenutku oltar bio postavljen niže, da drvenog ciborija na njemu još nije bilo, već jedna skromnija kompozicija oko tabernakula³⁵, da je dvodijelna reljefna pozlaćena srebrna pala unatoč početnom planu da se nakon otvaranja zida makne s oltara, ondje ostala gotovo sve do dolaska nadbiskupa Cosmija³⁶ te da velika Ferrarijeva platna u koru još nisu bila naslikana. Drugim riječima, nakon proboja zida i opremanja kora u tijeku je bilo i osmišljavanje redizajna glavnog oltara, u skladu s njegovom novom, zahtjevnom prostornom koncepcijom, za koju po svoj prilici nije bilo analogije. Sforza Ponzoni nasljeđuje rođaka De Dominisa godine 1616., te je po mnogočemu jasno da je tek on započeo taj proces, definirajući prije toga kor do kraja postavljanjem biskupske katedre³⁷ te planirajući s bratom izradu šest velikih slika za njegove zidove (koje nažalost zbog bratove smrti ne izvodi, već će to učiniti Pietro Ferrari, od 1683. do 1685., kojeg za taj posao angažira nadbiskup Cosmi). Nakon definicije kora glavni oltar dolazi u žarište svih promišljanja u namjeri usklađivanja odnosa kor-niša-oltar-brod crkve, kao i njegova novog opremanja. Nadbiskup Ponzoni ostaje na dužnosti do nagle smrti 1640., uključivši po svoj prilici brata Matea Ponzonija kao sukreatora i suautora u projektu, pa se ovaj oko godine 1630. i doseljava u Split, te se smatra da u Splitu ostaje i intenzivno djeluje do bratove smrti (Arsen Duplančić pak donosi arhivske potvrde o njegovoj mogućoj prisutnosti u Splitu 1654. godine³⁸). Kaptol podiže tužbu protiv Sforze Ponzonija među ostalim i zbog samovolje i škrtosti, a iz dokumenta zaključujemo da je s njim bio u tinjajućem sukobu³⁹. Osim nabave i postavljanja biskupske katedre, za glavni oltar od brata naručuje 14 slika (10 koje se danas nalaze na svodu i 4 na ciboriju)⁴⁰, dok je iz kora samovoljno odstranio neka klecala i sjedala dignitaraca, što je postalo dijelom predmeta navedene tužbe Kaptola, koju parnicu Ponzoni gubi. Ugovori o narudžbi trona i slika nisu pronađeni, a jedini dokument o isplati Mateu Ponzoniju govori o dugu Kaptola prema njemu u iznosu od 50 dukata na ime posudbe, na što mu se do 1654. isplaćivala kamata⁴¹. Nakon pomicanja oltara *malo unatrag* kako je bilo planirano nakon proboja zida, njegova proširenja i oblaganja drvenim antependijem koji Cosmi zatječe 1882. i naziva *drvenim mjestom koje ne priliči oltaru* (opisujući gotovo s prezirom i kor i oltar), jasno je da ulaganje Sforze Ponzonija u glavni oltar nije bilo ni preveliko ni prezahtjevno. On na oltaru zatječe i zadržava srebrnu

palu, ali nabavlja mramorni tabernakul (onaj iz 1604. bio je drveni), koji je bio ispred nje (slika 5), a iza nje na strani kora postojao je čini se još jedan drveni, manji i jednostavniji⁴². To je možda bio onaj koji je prije stajao ispred pale, a sada je služio za mise koje se održavaju u koru. Istraživanje slika Matea Ponzonija ugrađenih u ciborij i kasniji drveni svod nesumnjivo je dokazalo da su slike sa svoda imale raniju povijest, po svoj prilici kao dva poliptiha od po pet kvadratnih slika koje su vjerojatno stajale na bočnim zidovima niše (istovjetnih su dimenzija). Zidovi su za to vrijeme bili ožbukani, a kameni svod je u toj fazi bio izvoran (slike 6 i 7). Slike s edikule vjerojatno su bile naslikane za jedan sličan tip prostornog ciborija koji nije načinjen, a onda je po njima projektiran veliki drveni ciborij što ga je, prema Prijatelju, Tomiću i Premerlu, tek u trećoj četvrtini stoljeća naručio nadbiskup Stjepan Cosmi, odrađujući najveći i najzahtjevniji dio procesa transformacije glavnog oltara i finalizirajući ga u izgledu gotovo sasvim onako kako i danas izgleda. Ukupna istraživanja oltarne cjeline i njezinih izmjena upućuju na to da je ciborij (koji bi po tome bio nešto stariji od svoda) postavljen najprije na stari, niži oltar (slika 8) obložen drvom (možda baš 1685., koje godine Albert Papalić prosvjeduje protiv premještaja propovjedaonice u sklopu nekih radova na glavnom oltaru⁴³), a da je mramorni oltar izveden u isto vrijeme kad i povišenje niše i postavljanje drvenog svoda. Tom je prilikom povišen pod i uzdignut oltar⁴⁴, unutar kojeg je ugrađen stari stipes⁴⁵ koji je obložen mramornom oblogom⁴⁶, a na menzu su postavljene monolitne baze za anđele drvenog ciborija. Istraživanja upućuju tako na to da je proces barokizacije oltara započeo 1620-ih godina nadbiskup Ponzoni, koji je poslije u suradnji s bratom nastavio složeni proces transformacije niše i oltara iz frontalnog u prostorni tip, koji je započeo možda već De Dominis novim pozicioniranjem oltara. Proces pretvorbe nastavio je nadbiskup Cosmi do godine 1689., kad se izvedbom drvenog ciborija i svoda, menze i novog mramornog tabernakula koji se otvara dvostrano (te tako zamjenjuje dva ranija), zaokružuje današnja slika.⁴⁷

Prema Nikšićevu prijedlogu, korsche su klupe od sredine 15. st. do premještaja u novoizgrađeni kor (prethodno je dokazao da je on projektiran po mjerama i *ispruženom obliku* tih klupa kako su zatečene pred glavnim oltarom, pa je tako analizom arhitekture novog kora posredno interpretirao stari i položaj klupa u njemu) bile položene na bočne zidove niše, pa dalje istim linijama do oko pola metra prije ruba uzdignutog svetišta, za koji položaj

su tada transformirane iz izvorno romaničke oltarne pregrade, koju Nikšić datira u vrijeme velike transformacije svetišta u 13. st., za Tome Arhiđakona (1230. - 1268.)⁴⁸. Prihvaćajući zaključak o njihovu ispruženom položaju u to vrijeme, a uklapanjem novih spoznaja o niši, dobili smo egzaktne smjernice za njihov ipak nešto drugačiji smještaj u gotici, a posredno i u romanici, razvijajući sasvim drugačiji prijedlog za rješavanje enigme romaničkoga kora⁴⁹. Nikšić i sam zaključuje da je takav gotički kor bio ...*pomalo nezgrapnan...* i smatra taj položaj ...*ipak podosta improviziranim zahvatom adaptacije korskih klupa...* Tragom zaključka da se takvim položajem klupa ukida veza glavnog oltara s bočnima, povišenje poda niše smatra argumentom za zaključak da su segmenti ipak možda bili postavljeni na različitim razinama, dakle fizički razdvojeni, te dopušta mogućnost da je: ...*možda bio ostavljen prolaz oko pola metra širok između duže i kraće stranice.*

Uočavajući prvi da su dva istočna reljefna drvena lava obrađena plošno, to smatra dokazom da su bili prislonjeni uz istočni zid niše. Ipak, u tom bi slučaju prolazi bili 70 cm prije njezinog prednjeg ruba, pa se iza stupova prema bočnim oltarima ne bi moglo proći ako je tlocrt niše tada još uvijek izvoran, kako drži Nikšić. On tako, ispravno postavljajući prijedlog, a nalazeći nelogičnosti, kao arhitekt sluti da nedostaje ključni dio slagalice. Dio niza nelogičnosti koje uočava razrješava se spoznajom da je u to vrijeme niša već bila proširena. Prema novom prijedlogu antički bi stupovi presijecali linije klupa na dva dijela, od kojih bi njihove dvije kraće stranice išle od istočnog zida proširene niše u duljini (tadašnjoj) od oko 170 cm, sjeverna, odnosno 160 cm, južna, te je do prednjeg ruba preostalo oko 70 cm slobodnog zida (lijevi je tada bio širok 240, a desni 230 cm). Segmenti se, kako je razvidno, razlikuju po širini desetak centimetara, baš koliko i zidovi, tako da na obje strane preostaje istovjetna širina do njihova prednjeg ruba. Današnje visine klupa manje su od zidova (tada visokih 270 cm), ali te mjere ne možemo precizno uspoređivati jer njihova sjedala i gornji završetak danas nisu sačuvani (dodamo li aproksimativne visine sjedala i na vrhu nekakav završetak, mogle bi biti visoke od 200 cm nadalje). Kraće su dakle bile prislonjene na zidove proširene niše (dakle uvučene), od istočnog zida do 70 cm prije njezina prednjeg ruba (možda i na sredini?) te se nastavljale duljim segmentima (na nižoj razini za oko 18 cm, kolika je visina jedne stepenice, jer je druga najvjerojatnije stigla tek nakon izgradnje kora), tek od druge strane stupova do ruba prezbiterija,

prelazeći ga i završavajući 160 cm dalje, gotovo do same središnje osi crkve. Dio kora (trećina) tako se našao u samom brodu, pa su, suprotno protokolu, na klupama sjedili kanonici i vjernici što je pri oštrom argumentiranju potrebe njegove izgradnje 1579. i 1604. između ostalih bila jedna od glavnih primjedaba⁵⁰. Postavljene ovako, zaista su tvorile prolaze između segmenata, a iza stupova (54 cm) prema bočnim oltarima (što je konačno potpuno zatvoreno tek izradom svoda). Tako su po dvije klupe bile na istim linijama, ali prekinute stupovima, i na različitim razinama. To razmicanje klupa (u odnosu na njihove pretpostavljene romaničke pozicije) za oko jedan metar ukupno, leđima ih je i značajno približilo bočnim oltarima, što sasvim odgovara Nikšićevu mišljenju da je neposredni povod nizu gotičkih izmjena nastao ...*zbog liturgijske reforme i općeg trenda otvaranja svetišta prema puku...*, odnosno: *Vjerojatno je liturgija izmijenjena utoliko što je sada, kada su mali romanički ciboriji zamijenjeni većim gotičkim, a oltari prislonjeni uz istočni zid, oko bočnih oltara- odnosno ispred njih- znatno veći prostor nego kad su bili u poprečnom položaju.*⁵¹

Budući da u toj fazi iza stupova funkcionira veza s glavnim oltarom, a bočni su okrenuti ravno prema crkvi i velikim dijelom funkcioniraju samostalno (ograda svetišta je dotad već uklonjena) - prostor koji su zauzele nove klupe bio je sasvim u skladu s arhitekturom sva tri oltara. Zbog nastale razlike u visini prezbiterija i poda lađe (21 cm) u dijelu koji je zagazio u brod vjerojatno je izrađena (možda i u ostaloj duljini kao drvena podloga) - nova konstrukcija podesta, te je sveukupna konstrukcija rubno omeđena daskama s lavovima, od kojih su dva istočna bila naslonjena na stupove (pa zato plošna), a dva prednja prostorna i viša za 21 cm (što je do danas sačuvano i ide u prilog ovome, a te iste daske su u novom koru, kada su klupe dobile još povišeni položaj u odnosu na prethodnu fazu, povišene za još 17 cm). Jedini analogni primjer ovakvim lavovima su korska sjedala u crkvi sv. Križa na Čiovu⁵², iz istog vremena, sa sačuvanim ravnim krovom, kakav su (sudeći po gornjim završecima dasaka) otprilike vjerojatno imale i ove (moguću nadogradnju ravnog krova prilaže Joško Belamarić⁵³). Dvije klupe su bile dakle vrlo slične današnjima, ali su obuhvaćale samo njihove dulje segmente, dok je zbog proširene niše i njihovih duljina determiniranih u romanici gotički kor morao prijeći ranije zadanu liniju ruba prezbiterija i začu u samu jezgru crkve, zauzimajući njezin značajan dio. U gotici je, dakle, kor proširen (u odnosu na romanički) za oko 100 cm, a prema zapadu produžen za 160 cm, te je možda u tom dijelu u prostoru

između klupa izrađen povišeni podest, što bi prilično povećalo njegovu ukupnu glomaznost i smanjilo, ionako malenu, površinu prostora za vjernike za oko 6 m²; sveukupno opisana konstrukcija i situacija prilično bi odgovarale povijesnom opisu, kako ga kroz sintezu postojećih i novootkrivenih pisanih izvora živo vizualizira Belamarić.

Sveukupno, površina kora u gotici je povećana za oko 10 m², dok su kraći segmenti klupa pripadali dijelu svetišta unutar niše (radi liturgijskih potreba, bočno od oltara su, čini se oduvijek, sudeći po tragovima na zidovima, bila nekakva sjedala za svećenstvo pa su tako kasnije ondje postavljene novije klupe, a i danas su poredane sjedalice u istoj funkciji). Dva manja segmenta klupa (tri sjedala) smještena uz duboko uvučene zidove niše, vjerojatno su bila osmišljena plošno, u skladu sa svojim pozicijama. Mjerenja su pokazala da su južni zid jugoistočne i sjeverni zid sjeveroistočne polukružne niše upravo istih mjera kakvih su bili bočni zidovi proširene niše glavnog oltara (prije proboja zida). Na tim mjestima danas se nalazi po jedna novija drvena klupa⁵⁴. U dosadašnjim analiziranjima faza i mogućih smještaja klupa unutar crkve, a do izgradnje novog kora, o nekim klupama na bočnim oltarima nije bilo riječi. Budući da su niše bočnih oltara tek u gotici postavljanjem novih ciborija dobila kvadratni tlocrt i u zid uvučeni dio baš za klupe, prilažem i mogućnost da su kraći segmenti korskih klupa u to vrijeme stajali na tim mjestima, nakon što su oltari zarotirani prema zapadu pa se javila i potreba za nekim klupama na tim mjestima. U tom slučaju, jasno je da su bočni zidovi niše glavnog oltara u gotici bili prazni ili su tu preostale neke konstrukcije ranijih kamenih klupa, za što su pokazatelji okomita udubljenja na zidovima. Ovakva interpretacija gotičkih klupa, nastala kao posljedica zaključka o proširenju niše (najkasnije tada), te na temelju mjera i konstrukcije s lavovima, sada nam prvi put argumentira mogućnost da su korsche klupe u toj fazi (pa tako i prije toga) imale četiri međusobno razdvojena i sasvim zaokružena segmenta⁵⁵. Linijom tog zaključka, tadašnji stipes, za oko 80 cm uži (i 50 cm plići) od današnje menze, a u proširenoj niši, ostavlja u njoj i dovoljno mjesta za eventualni ciborij na glavnom oltaru. Ostaje pitanje nadbiskupskog trona. Ovaj u koru izveden je u sklopu njegove ranobarokne koncepcije, a tako ga Radoslav Tomić i datira.

U gotičkoj fazi neki je tron mogao biti na povišenome mjestu iza oltara ili bočno, uz male klupe, ako su se ondje nalazile. Takav eventualni tron mogao je sadržavati segmente starijega, romaničkog, kojima su kasnije, njegovim

razvrgavanjem u baroku, zamijenjeni dotrajali segmenti klupa (vidljivo na fotografijama prije 1960-ih, najstarija iz 1920.) (slika 9). Dakako, to je samo jedna pretpostavka, ali koja možda pomogne objasniti odakle su ti segmenti stigli u barokne klupe⁵⁶. Od ruba niše oko 185 cm prema naprijed, a oko 20 cm ispred baza stupova (dijela koji je ostao iznad poda), prekrivajući ih sasvim sa zapadne strane, danas zatječemo produljenje povišene oltarne zone u visini dviju stepenica (35 cm), što je po svim pokazateljima izvedeno tek dospijevanjem klupa u novi kor, u sklopu posljednjeg povišenja poda unutar niše (za 18 cm). Naime, spajanjem niše i kora njihovi su se podovi našli u posve istoj razini (što se jasno vidi na Andrićevu presjeku) pa je bilo potrebno povisiti postojeći pod unutar niše (koji je već bio povišen za 17 cm u odnosu na ostali dio prezbiterija, najvjerojatnije u isto vrijeme kad i cijelo njegovo povišenje). Također, premještanjem klupa oslobodio se prostor pred oltarom, pa je produženjem najelegantnije riješen odnos tih dviju stepenica. O tome da su dvije stepenice (odnosno njihovo produženje) mlađe od poda prezbiterija, svjedoči ne samo njihova očita različitost, nego i spojni dio donje stepenice s podom, gdje se jasno vidi da je oko pola centimetra njegove oplata redukcijom u dubinu (vidi se linija s tragovima te obrade široka nekoliko centimetara) pripremljeno za njihovo polaganje. Kamen tog povišenog dijela (sudeći po dijelovima koji se vide na mjestima odlomljene mramorne obloge) dijelom je reutiliziran (baš kao što je i onaj bočnih oltara). Takva se ploha nastavlja i dalje ispod stepenica, a teče cijelom duljinom spojeva. Povišenje poda i produljenje stepenica možemo dakle datirati najranije u prvu četvrtinu 17. st., a samo produljenje najkasnije u treću četvrtinu kada se izvedbom drvenog svoda cijela drvena niša produžava do stupova. U svakom slučaju, produljenja stepenica u 15. st. nije bilo, jer bi u suprotnome bilo nemoguće postaviti korske klupe pred glavnim oltarom u bilo kakvoj varijanti. Budući da su pod niše, obje stepenice prema crkvi i one prema koru godine 1866. obloženi mramornom oblogom (3,5 cm), a sondiranja nisu provedena, izmjene razina poda niše i stepenica možemo utvrditi samo ovako, posredno. Zaključno opisanome, možemo ustvrditi da su korska sjedala od sredine 15. st. do premještanja u novi kor (više od 170 godina) dimenzijski odgovarajuće bila postavljena kraćim segmentima unutar niše (premda kraće od zidova, pa ostaje mjesta za eventualni tron), odnosno bočnih oltara (?), a predugim duljim segmentima pred glavnim oltarom, što je determinirano linijama zidova niše i u romanici zadanom duljinom horizontala klupa koja je srećom zadržana u

gotici, pa sve do danas. Prilagođavanje arhitekturi niše i prezbiterijske te novom prostornom položaju, dijelom u samom brodu, zato je moralo biti izvedeno promišljeno, koncipiranjem klupa s podestom, modifikacijom segmenata rubnih vertikala, ograđivanjem kompozicija debelim daskama s izrezbarenim lavovima postavljenima okomito (45°) u odnosu na naslone te postavljanjem ravnog krova (za nadogradnje nema dokaze). De Dominis ih opisuje kao niske, bez klecala.

Danas postoje četiri daske s lavovima, a iako se može u prvi mah zaključiti da ih je moralo biti osam te da su flankirale sva četiri segmenta, prethodni, a i kasniji opis prve faze klupa ne daju dovoljno potpore takvom mišljenju, te zaključujem da su otpočetak najvjerojatnije postojale samo četiri ograde s lavovima, na duljim segmentima korskih sjedala. Pomaže li rekonstrukcija gotičkog kora i svetišta (slika 10) datiranju proširenja niše upravo tada, kao radnje koja neposredno prethodi takvoj njegovoj koncepciji? Klupe su mogle biti razmaknute posljedično gotičkim izmjenama u svetištu neovisno o niši glavnog oltara, poglavito odstranjenjem oltarne pregrade i osamostaljenju bočnih oltara u odnosu na glavni, a u manjoj niši ima mjesta za uži oltar i male bočne klupe (koje smo razdvojili od duljih). Mislim da je odnos uzrok-posljedica ipak na strani ranije arhitekturne zadanosti, koja je dijelom determinirala gotički kor, pa bih vrijeme proširenja niše tako povukla dalje u 13. st., kada je veza glavnog oltara s bočnima (u koncepciji s oltarnom ogradom) mogla postojati isključivo preko prolaza iza stupova prema bočnim oltarima (koji ne mogu biti u takvoj funkciji ako niša nije proširena), budući da se pred glavnim oltarom nalaze romaničke korske klupe. U konačnici, upravo će pokušaj dokazivanja romaničkih klupa na tome mjestu, koje bi mogle biti stvarni povod obimnim radovima odstranjenja više od 13 m^3 kamenog volumena, ujedno dokazati proširenu nišu već u 13. st. (odnosno obrnuto). Pitanje je li to učinjeno i prije, već od trenutka postavljanja kršćanskog oltara u nišu ili postanka crkve katedralom, izlazi iz mogućnosti spoznavanja za ovu priliku i ovaj oltarni sklop razvijene metodologije istraživanja, te se vezuje za do sada pronađene arheološke fakte koji se mogu dovesti u vezu s glavnim oltarom splitske katedrale, te se od sada mogu uspoređivati i s mjerama niše u tom vremenu⁵⁷.

Nakon premještanja sjedala u novi kor, tek krajem 17. st. i izradom drvenog svoda (posredan zaključak), što je dokumentirano, rekosmo, najranije 1754., nalazimo opet klupe (nove) na tim mjestima. Što se tu nalazilo u međuvremenu,

o tome nemamo pokazatelja. Čini se da su cijeli zidovi niše tada ožbukani, jer su tragovi žbuke i danas jasno vidljivi unutar tragova obrade kamena (preko potamnjenih zidova, što ide u prilog ovome i dokazuje da je proširena niša trajala bez žbuke dugo vremena prije toga). Žbuka je najvjerojatnije bila u funkciji od godine 1615. do kraja 1689., kada su zidovi prekriveni drvenom oplatom. Budući da se tragovi žbuke nastavljaju i kroz presjeke glavnog zida, čini se sigurnim da je to upravo tada i učinjeno, što je bilo i opravdano budući da su zidovi bili tamni, tonski neujednačeni i nepravilne strukture, a vjerojatno u cjelini vidljivi i osvijetljeni jakim bočnim svjetlom iz kora. Jesu li i u tom razdoblju uz zidove bile kakve klupe, o tome nemamo nikakvih spoznaja, premda je logično da jesu. Prethodnim opisom varijanti otvaranja zida, spajanja niše s novim korom te rekonstrukcijom gotičkog kora pred glavnim oltarom, možemo se izravno nadovezati na sjajnu Nikšićevu studiju o koru splitske katedrale. Iz nekoliko razgovora s njim, koji su bitno usmjerili ova istraživanja, proizlazi da se cijela njegova hipoteza o projektiranju novoga kora po obliku i mjeri korskih klupa povijesno može nadograditi na ove zaključke, kao što ih je dijelom (ne s namjerom) usmjerio i potvrdio svojim istraživanjima. Njegovim današnjim projektom klupa u prostoru kora potpuno je očuvana logika povijesnog slijeda njihovih izmjena, iako je konzervatorska interpretacija izvornog položaja klupa (L), iz 1960-ih godina⁵⁸ koju je zatekao bila pogrešna i mogla je navesti na pogrešan trag, a analiza konstrukcije klupa nije postojala. Nikšić uvjerljivo dokazuje da je današnji položaj klupa isti kakav je bio od trenutka prelaska u taj prostor; ta situacija, međutim, po ovako opisanom slijedu ne replicira prethodnu fazu i pokazuje da je sam prelazak u novi kor donio niz izmjena. Naime, četiri segmenta klupa premještena su u novi kor na različitim mjestima od onih na kojima su se nalazile na glavnom oltaru, a u tom je procesu načinjeno više konstrukcijskih preinaka (slika 11). Cjelina (uključimo u nju i kraće segmente klupa) nije zarotirana za 180°, jer bi se u tom slučaju kraće stranice morale naći sprijeda. Isto tako, nije jednostavno prebačena u novi prostor u istom rasporedu, iako je to možda bila prvotna namjera, jer bitnih razloga za promjene položaja u prvi mah nije bilo. Budući da su dvije arhitektonske barijere (stupovi i različita razina poda niše i prezbiterija) otklonjene, te su segmenti mogli biti spojeni u dvije cjeline u istoj razini, konstrukcijski razlog zbog kojeg su segmenti ipak drugačije raspoređeni bio bi njihova različita duljina. Naime, spajanjem dvaju sjevernih segmenata

i dvaju južnih u rasporedu kakav je bio pred glavnim oltarom, sjeverna klupa bila bi 25 cm dulja, budući da su i jedan i drugi segment dulji za desetak centimetara od istih južnih. Inverzijom pak duljih segmenata klupa postignuta je njihova gotovo ista ukupna duljina. Dakle, budući da je kraća južna (koja je kraća od sjeverne) povezana s duljom sjevernom (koja je pak dulja od južne), odnosno obrnuto, dobili smo gotovo sasvim jednaku ukupnu duljinu klupa.

Za usklađivanje duljina - ako su kraći segmenti razdvojeni od duljih, kao što je bilo na oltaru - nema razloga, pa tako ni vjerojatnosti da se inverzija dogodila u fazi prije (netom su navedeni i ostali razlozi...). A na ovoj poziciji usklađivanje je ključno, budući da su upravo tada izvedene još dvije jednake jednostavne klupe sa po dva sjedala, gotovo u centimetar precizno dotičući okvire dvaju bočnih vrata kora (današnja vrata prema sakristiji, kao ni ona sama tada nisu postojala). Arsen Duplančić istraživao je takve dvije klupe na tim pozicijama u 17. st. te nalazi da su odbačene pred kraj istog stoljeća⁵⁹ (nejasno je zašto su trajale tako kratko i što je bio neposredan povod tome). Andrić pak crta dvije klupe slične tom opisu na istim mjestima, za koje se zna da su odbačene oko 1940., kada je otvoren ulaz u novu sakristiju⁶⁰, točno na mjestu južne klupa. Jesu li kasnije klupe nastale u kontinuitetu s prijašnjima pitanje je koje će vjerojatno razriješiti sam Duplančić uz pomoć arhivskih opisa, budući da crteža ni nacрта iz tog vremena nema, kao, naravno, ni samih klupa. Također, neovisno o tome, analizom stanja drva klupa (sjeverna je, nelogično, oštećenija drvnim nametnicima negoli južna, koja je nekoliko stoljeća leđima trebala biti okrenuta južnoj strani) te usporedbom njihovih dimenzija s arhitekturom glavnog oltara, zaključila sam da se današnja južna klupa izvorno morala nalaziti sjeverno (odnosno sjeverna na južnoj strani) upravo zato što je 17 cm dulja (razliku u mjerama zamjećuje Nikšić), koliko je dulja i linija na kojoj smatram da se izvorno nalazila, od ruba niše do stuba koja uzdignuto svetište dijeli od broda (I-Z). Razlog tomu je dvostruk, a krije se u naoko sasvim neprimjetnim arhitektonskim nepravilnostima izrade ruba svetišta i širenja niše. Naime, rubna linija povišenja (S-J), odnosno stepenica teče blago koso prema zapadu (da bi kod sjevernog stupa bila skošena do istočnog ruba sjeverne niše). Tako je moralo biti, budući da antički tlocrt i pozicija stupova nisu sasvim simetrični. S druge strane, sjeverni zid niše produbljen je za deset centimetara više od južnog (u odnosu na središte luka), pa su, budući da su zidovi konkavni, istočne točke klupa također u blagoj kosini (obrnutoj onoj

među njihovim nasuprotnim točkama). Zbrajanjem ovih dvaju pokazatelja dokazujemo ne samo inverziju duljih klupa upravo u trećoj fazi kora (barok; u gotici su segmenti ostali u istim međusobnim odnosima, kao i u odnosu prema oltaru, kao i u romanici), već, konzekventno tome, i sam tijek toga složenog procesa prostornih i konstrukcijskih razmjena: zapadne rubne vertikale duljih klupa (s figurama sv. Kuzme i Damjana) najprije su demontirane, potom su klupe zarotirane za 180° i inverzirane, umjesto prijašnjih na njihove su rubove montirana dva rubna vertikalna elementa prethodno demontirana s istočnih rubova kraćih segmenata klupa, one same prebačene su u istim položajima i spojene s duljima, te su finalno na njihove istočne rubove montirani okomiti završni elementi s poljima u kojima su prikazane figure sv. Kuzme i sv. Damjana.

Definirane tako, vjerojatno u vrijeme dovršavanja opreme kora 1612. - 1615. još u De Dominisovo vrijeme, ovakve dvije konstrukcijske cjeline su se kroz cijelu povijest njihova istraživanja smatrale neupitnom⁶¹. Kada ovakav slijed događaja pribrojimo dosadašnjim spoznajama o gotičkom koru, vidimo da su dvije dulje klupe morale imati sasvim zaokruženu konstrukciju, ne samo s ogradama nego i s rubnim vertikalama. Prema tom slijedu, neupitno je da su se one sa sv. Dujom i sv. Stašem nalazile uz oltar, a one sa sv. Kuzmom i sv. Damjanom na nasuprotnim stranama, a ne da su bili dio kraćih klupa, kako je to danas. Time približno definiramo i izgled kraćih gotičkih klupa. Budući da je sigurno da su prije samog montiranja novog sklopa u novom koru napravljene i neke izmjene dotrajalih perforacija (odnosno da su klupe bile restaurirane), što znači da su možda i potpuno razmontirane na dijelove (inače je nemoguće bez piljenja zamijeniti bilo koji segment srednjeg dijela konstrukcijskog sklopa!), jasno je da je ova *razmjena* segmenata bila samo koncept, a da je u radionici u kojoj se odvijala sama restauracija: demontiranje, krojenje nekih segmenata i restitucija, tokarenje, rezbarenje, spajanje, čišćenje, bajcanje drva - na *stolu* bilo možda čak svih 550 razdvojenih osnovnih segmenata, te da je sve to skupa bio daleko opsežniji posao nego što se mislilo. Selekcijom segmenata koji su mijenjani nalazim da se isto dogodilo i prilikom njihove prve restauracije u 15. stoljeću. Kako Belamarić datira i atribuirao gotički kor⁶², ta radionica je bila Budislavićeva, vrijeme radnje između 1440. i 1452., pomoćnici tokar i drvodjelac te barem jedan naučnik. Zadatak tog majstora po ovom prijedlogu ipak je različit od onoga što smatra Nikšić: on je morao transformirati dvije starinske, oštećene klupe (u tom trenutku stare oko 250 godina) u reprezentativna korska sjedala koja će

stajati sred katedrale, te još dvije male klupe za nišu glavnog oltara, odnosno po jednu u dvije niše bočnih oltara (manje vjerojatno, ali moguće). Jesu li i one bile romaničke ili ih je kreirao replicirajući dulje, a koristeći dostupan romanički materijal, od ovog trenutka je otvoreno pitanje, na koje je teško odgovoriti, ali za koje mogu iznijeti neke zaključke, te dati ukupan prijedlog za njihov mogući izgled. Premještanjem korskih sjedala u novu građevinu i rotacijom duljih segmenata za 180° te uspostavom nove konstrukcije, sv. Duje i sv. Staš, odnosno polja s njihovim prikazima našla su se opet pred oltarom (na strani prema koru), baš kako su stajala u odnosu na očište s njegove prednje strane u vrijeme dok su ondje stajala gotička korska sjedala (da bismo shvatili točno kako su ona izgledala, odgovor nam daje konstrukcija upravo današnjih, baroknih sjedala). Dakle, u pogledu s oltara, oba sveca su i dalje ostala na istim položajima, ali obrnuto u odnosu na bočne oltare (sv. Duje se našao na strani oltara sv. Staša i obrnuto). Budući da je bilo bitno da sv. Duje i sv. Staš i dalje ostanu bliže oltaru, u kontekstu bočnih oltara postavljeni su obrnuto jer konstrukcijski nije bilo druge mogućnosti. Isto tako, likovi sv. Kuzme i sv. Damjana i dalje su ostali na istim položajima u pogledu s oltara, te smo u konačnici dobili obrnutu zrcalnu sliku samo duljih gotičkih sjedala te četiri segmenta spojena u dva zaokružena. U ovom trenutku bitno je kratko otvoriti pitanje figura sv. Kuzme i sv. Damjana, budući da je njihova precizna međusobna identifikacija u ovisnosti o pitanju manje ili više rastvorenosti svetišta u romanici, odnosno svako od tih pitanja može se riješiti dokazivanjem onog drugog. Cvito Fisković sv. Damjanom smatra jugoistočnu figuru sveca, a sv. Kuzmom sjeveroistočnu figuru⁶³.

U tom slučaju, izvedimo zaključak prema prethodnim spoznajama: svetište je bilo u tolikoj mjeri zatvoreno prema puku da su se romaničke korske klupe (pa tako kasnije i gotičke) čitale s pozicije oltara, tako da se na lijevoj strani nalazio sv. Kuzma, a desno sv. Damjan. Budući da Nikšić to nije naveo u svojoj hipotezi o oltarnoj pregradi, njezinim slijedom izvela sam grafički prikaz (slika 12) koji pokazuje isti takav raspored tih dviju figura u odnosu na glavni oltar, pa su u tom dijelu prijedlozi podudarni. To ujedno znači da je u pogledu iz crkve na lijevoj strani bio sv. Damjan, a desnoj Kuzma. Sve opisano argumentira prijedlog da četiri segmenta klupa nisu bila dvije povezane cjeline u fazi prije, već četiri razdvojena segmenta sa svojom pojedinačnom konstrukcijom, te da je građevina i razvedenost zidova novog kora nastala i izvedena kao arhitektonski okvir za jednu sasvim novu povijesnu

kreaciju, odnosno da je nova konstrukcija klupa prvo bila osmišljena, a onda je u skladu s time izvedena takva arhitektonska raščlamba zidova. Ukupno, nastala je cijela jedna nova povijesna faza korskih klupa zajedno s njihovim novim arhitektonskim okvirom. Sve navedeno dijelom dopunjuje Nikšićeve zaključke da je kor izveden prema obliku i mjeri korskih klupa. Nova interpretacija, međutim, izvedena na temelju ukupnih zaključaka nakon postupne rekonstrukcije gotičke faze klupa i ukupne kronologije izmjena njezine konstrukcije (romanika, gotika, barok), daje u razmatranje prijedlog da kor nije projektiran po dimenzijama, obliku i konstrukciji korskih klupa kako su zetečene pred glavnim oltarom - već da je gotička faza klupa bila bitno drugačija, a sasvim uvjetovana arhitekturom niše, prezbitarija i broda; te, napokon, da je mogućnost izgradnje čistog kvadratnog tlocrta novog kora inspirirala aktere da korske klupe u okviru njihovih dimenzija, konstrukcijskih mogućnosti, svojih potreba i liturgijskih značenja - osmisle na nov način.

Proučavajući Nikšićev prijedlog, jasnije je zašto je svoju gotičku fazu nazvao *improviziranom* (svi sveci su morali biti nelogično postavljeni u kontekstu), iako je nije detaljnije obrazlagao, a ja sam je grafički rekonstruirala izvodeći je iz njegovih prijedloga romaničke i barokne faze klupa (odnosno pregrade). Usporedbom njegove i ovakve kronologije vidimo da se ključ razumijevanja povijesnih faza klupa krije upravo u završnim poljima sa svecima te u zaključku da su bočna polja u gotici demontirana i depozicionirana u odnosu na prethodnu fazu, ali su ostala na istome mjestu, a da su potom u baroku dva polja demontirana s duljih segmenata i montirana na rubove kraćih. Jedino interpretirano na ovaj način, sve tri povijesne faze su sasvim logične konstrukcijski i kontekstno, pa i ikonografski. Tim zaključcima ne dokazujemo dakle samo izgled i konstrukciju klupa od sredine 15. st. do njihova premještanja u novi kor, nego isto tako otvaramo i jasnu smjernicu k rješavanju enigme romaničkih klupa. Rekonstrukcija gotičke faze klupa, dakle, ključna je za poveznicu barokne i romaničke faze, a svaka od njih pojedinačno rješava ostale dvije. Cijela ova komplicirana putanja vremenski dvosmjerno nadopunjavana, a čitana gotovo isključivo tragom na materijalu klupa i kamena, na koncu nas je, kao što vidimo, dovela do suglasja ikonografije rubnih polja u odnosu na kontekst bočnih oltara. Postavljanjem klupa u položaj kakav nam je odredio ovakav tijek istraživanja, zadnji elementi ove prostorno-vremenske slagalice dolaze na svoje mjesto i dokazuju dvostrukom potvrdom da današnja korska

sjedala mogu biti odjek izvorno dviju romaničkih korskih klupa: jedna je savršeno precizno skrojene klupe po arhitektonskim mjerama ovako kronološki izmijenjene niše, a druga je kontekstno-ikonografska: desno na istočnom polju (gdje se do 1770. nalazio oltar sv. Duje) sada se našao sv. Duje, a na lijevom sv. Staš, odnosno naprijed lijevo sv. Damjan te desno sv. Kuzma, što nije ništa novo u samoj prostornoj ikonografiji katedrale (klupe-oltari), ali je nov slijed dokaza koji je doveo do tog zaključka, a od početka je razmatrao jedino jezik konstrukcije i osobinâ materijala. Goran Nikšić također postiže to suglasje, ali, kao što vidimo na grafičkom prikazu, samo za romaniku i barok, a ne i gotiku, koja je ključna poveznica, te ne u smislu logike izmjena konstrukcije, pa tako i sama konstrukcija njegove oltarne pregrade (u ovakvoj interpretaciji) nije moguća. Upitan je i zaključni slijed apostola po njegovu prijedlogu, po kojem se sv. Petar (prvi desno od sv. Duje), koji označava prvog apostola, pa redom dalje, našao na sedmom mjestu u nizu u kakvom bi bili poredani u takvoj oltarnoj pregradi. Kao što je poznato i kazano, Nikšić 2004. godine objavljuje tezu da su romanički nasloni današnjih sjedala izvorno bili oltarna pregrada te da su stajali na kamenim plutejima koji su omeđivali prezbiterij. Uporište tezi nalazi upravo na neospornoj danosti njihovih duljina te uvjerenju da su izvorno morali biti u L položaju, pa ih - kao prvi koji ih precizno determinira arhitekturom katedrale, ispitujući pomno sve mogućnosti njihova smještaja u mjere prezbiterijalne zone - smješta na jedini mogući punkt. Budući da se u to vrijeme tu već nalaze kameni pluteji, on naslone interpretira kao oltarnu pregradu (s prijedlogom za rekonstrukciju njihovih završnih polja) i smješta na njih. Time nam kao arhitekt dokazuje (potvrđujući tako usput i Karamana⁶⁴) da one, ove i ovakve, u katedrali nisu mogle biti romaničke klupe, što mi se čini važnijim postignućem teze.

Ključni kontraargument toj inovativnoj, zaokruženo obrazloženoj i realno mogućoj viziji romaničkog svetišta je u odnosu na tako uvjerljiv prijedlog spoznaja da su rubni vertikalni segmenti duljih naslona demontirani (početak 17. st.) i montirani na kraće segmente, dakle da ih više ne možemo razmatrati kao dvije, nego kao četiri (neovisne) cjeline. Slijedeći argument je, po mojem mišljenju sasvim nefunkcionalno (po tri uska utora bez ojačanja uz same rubove (2 cm od rubova) glomaznih ploča), odnosno neizvedivo rubno spajanje segmenata u obliku slova *L* na način kako to određuju rubni utori za koje Nikšić smatra da su točke njihova spajanja (a i danas su vidljivi⁶⁵),

kao i to što su bočne stranice segmenata sasvim ravnoga izvornog ruba, pa bi njihova spojna linija bila otvorena, a metalne kopče vidljive s lica, što je estetski neprihvatljivo i protivno visokoj umjetničkoj i zanatskoj razini klupa, odnosno ploča, naslona ili panela, svejedno u kakvoj funkciji bili (slika 13). Dodatni konstruktivni element koji ih je eventualno spajao mogao je obuhvaćati samo donji dio vertikalala, tako da bi preostali rubovi ipak bili vidljivi. Statički, rubne su vertikale ionako preopterećene budući da drže na okupu sve segmente između njih, pa procjenjujem da su izvorno morale biti rasterećene dodatnom poledinskom konstrukcijom, a ne dodatno opterećene točkama spajanja jednih s drugima. U tom slučaju, ta je konstrukcija morala biti uglavljena u kameni pod, o čemu na njemu nema tragova (čak su i samostojeće gotičke klupe bile uglavljene u pod prezbiterija i lađe, za što postoje dokazi u obliku četiri rupe u kamenim pločama koje su poslije zapunjene žbukom). Utori na rubnim vertikalama klupa sigurno su izvorni, budući da su otpočetak u rasporedu rezbarija tih polja predviđena mjesta za njih (slika 14). Neki od njih su kasnije modificirani, izvedeni su i na kasnije rekonstruiranim dijelovima, unutar nekih su neizvorni drveni čepovi, što sve ukazuje da su, čini se, i kasnije, u gotici, imali neku funkciju. Jedina mogućnost koju vidim, jest da su ograde s lavovima bile aplicirane s prednje strane, a ne bočno, kao što je to danas (tada su ograde ionako bile pliće, što se vidi na poledinama). Odlomljeni rubovi dviju vertikalala mogli bi biti posljedica grubog razdvajanja ograda tijekom demontiranja gotičkog kora.

U novoj interpretaciji izvornog oblika klupa (kada su vertikale, smatram, bile postavljene 54 cm niže) otvori su mogli biti jedino utori za rubne naslone u nekoj varijanti (slično Karamanovu zaključku), a po skiciranom prijedlogu (slika 15). Zadnji, ne manje važan argument jest procjena da velika težina današnjih naslona, debljina dasaka (5,6 cm) i glomaznost konstrukcije (koja bi nosila i zahtjev jednako tako glomazne potporne konstrukcije cijelog sklopa) nema praktičnog opravdanja ako su paneli trebali biti u funkciji oltarne pregrade. Da je u to vrijeme bila napravljena (makar ovako osnovna konzervatorsko-restauratorska) analiza konstrukcije, vjerujem da do takve interpretacije ne bi došlo. Ali srećom da jest, jer bez nje ne bi mogao nastati novi prijedlog, budući da ne bismo imali naslone postavljene na jedini mogući položaj unutar crkve, te arhitektonske analize ostalih mogućnosti. Ne bismo imali ni ideju *klupa u kontekstu*, a najvažnije od svega je da ne bismo posumnjali u njihovu

konstrukcijsku cjelinu. Ključan zaključak koji je doveo do razrješenja (kako smatram) jedne dvojbe jest da su rubna polja duljih segmenata demontirana i prebačena na rubove kraćih njihovim spajanjem u današnje cjeline. Ipak, to nije bio prvi put da su rubne vertikale depozicionirane. Upravo su akteri 15. st. rubna polja demontirali (istovremeno kad i daske sjedišta ili one pod sjedalima koje su spajale te segmente) i, u sklopu ostalih konstrukcijskih izmjena, postavili donjim rubom u razini donjeg ruba naslona, te ih skratili s gornje strane za otprilike 50 cm, usklađujući ukupne visine kvadratnih cjelina. Zašto su otpiljeni upravo gornji, izrezbareni, dijelovi, a ne donji, ravni, nije jasno ni logično osim ako nakon toga oni nisu bili modificirani i drugačije iskorišteni (prijedlog je da je dio preoblikovan u mala polja s evanđelistima koja su zatim zarotirana za 45° te integrirana u kraće segmente klupa koji sklop je po mojem okvirnom zaključku nastao u to vrijeme, a preostali dio (20-ak cm) odbačen. Moguć razlog je i taj da je postavljanjem dasaka s lavovima bitno zatvoren pogled na četiri okomita pravokutnika sa svecima zaštitnicima te su oni dobili i podređen položaj u sklopu nove konstrukcije, pa su zato podignuti na više pozicije i jasno vidljivi iz svih očišta. Ukupna namjera bila je postići pravokutnike, postaviti ih na nosivu drvenu konstrukciju, izvesti pojedinačna sjedišta odvojena naslonima za ruke, sjedala omeđiti daskama u čijim gornjim polovicama su izrezbareni lavovi, natkriti sve ravnom daskom i nekakvom ukrasnom nadogradnjom te postaviti sve na novi podest koji anulira razlike u visini poda broda i prezbiterijske (dvije prednje daske s lavovima i danas su dulje) te pozicionirati klupe od stupova do oko 160 cm izvan svetišta u prostor broda crkve. Za gornje linije završetaka nemamo pokazatelja, tek su dodatni podaci sa starih fotografija prije restauracije u 20. st., koje pokazuju, čini se, dijelom replicirani obrisi.

Cvito Fisković opisuje i neke gotičke dodatke u sklopu izmjena, pa je (uz Belamarićevu tezu) možda još jasnije da je gotička faza bila kompleksnija i osmišljenija nego što danas za to imamo pokazatelja: *U riznici splitske katedrale sačuvali su se fragmenti sličnog korniča (iz prethodnog teksta: s kasnogotičkim motivima: nizom šiljastih arkadica, konzolicama i savijenim užetom), od kojih je nedavno načinjen okvir jedne slike. Ovaj je kornič možda obrubljivao naslon romaničkih sjedala u katedrali i bio mu je nadodat zajedno s gotičkim ogradama.*⁶⁶ Jasnije je, isto tako, uspoređujući stare fotografije te zatečeno stanje, da je i prelazak klupa iz gotičke faze u baroknu donio konstrukcijskih izmjena i u

detaljima. Upravo usmjeravanjem pozornosti na starosno razlučivanje niza malih segmenata koji tvore ažurirana polja među osnovnim horizontalama, postaje jasnije da na danas tonski i koloristički unificiranom reljefu naslona u stvari imamo ključ za odgonetku što se u kojem trenutku (i koji su to trenutci) događalo s njihovim konstrukcijskim *puzzlom* (slika 16). Proučavanjem tih segmenata zaključujem da je sigurno i gotička obnova klupa zamijenila niz dotrajalih tokarenih rešetki, što znači da su, osim nabrojanih faza zahvata kod njihove adaptacije novoj koncepciji kora, u jednom trenutku i pravokutnici dvaju duljih segmenata bili, prvi put, posve razmontirani, . Ukupni su radovi dakle bili opsežniji nego se mislilo, a novoizvedene cjeline dobile su i novu kolorističku interpretaciju: romanički dijelovi (osim apostola) prebojeni su crvenom, a svi ostali tonirani smeđom (u najmanje dva tona i u pravilnoj dinamičnosti izmjena) (slika 17 i 18). Spoznajom da je prije izgradnje kora niša bila proširena, te da je povišenje oltarne zone započinjalo oko njezina zapadnog ruba, što u vrijeme iznošenja Nikšićeve teze nije bilo evidentirano, otvara se mogućnost novog prijedloga za smještaj, kako za 15./16. stoljeće, rekli smo, tako i za 13. st., otvaranjem i dimenzijskih preduvjeta za smještaj ovih romaničkih klupa. U tom slučaju, inverzijom duljih segmenata one perfektno sjedaju od zapadnog ruba niše do ruba stepenice prezbiterija (slika 19). Kraće segmente možemo smjestiti samo unutar niše (ili na bočne oltare), što bi bio položaj klupa od 1440-ih godina do godine 1615.. Odgovor na pitanje je li takav položaj klupa bio moguć i u 13. stoljeću, leži - ako ih prihvatimo kao četiri segmenta jedne cjeline - upravo u pokušaju datiranja proširenja niše prije tog vremena. Naravno da se, ako je na glavnom oltaru bio ciborij (možda i oltarna ograda), a postavljanjem klupa na naš položaj, do bočnih oltara nije moglo proći iza stupova (što je jedini mogući prolaz prema njima!). Ukoliko je niša već proširena, dovoljno je mjesta za eventualni romanički ciborij, ogradu ispred njega, za prolaze iza klupa i stupova do bočnih oltara, pa možda i za male klupe unutar takve niše (slika 20).

Na kraju, ovu interpretaciju povijesnog razvoja kora zaokružiti ću prijedlogom romaničke faze korskih klupa (slika 21), koja je na prvi pogled suprotna Nikšićevoj (premda se potpuno naslanja na njegove zaključke), te nas vraća na gledanje naslona današnjih korskih sjedala ipak kao odjeka izvornih romaničkih klupa koje su se nalazile pred glavnim oltarom splitske katedrale. Da bismo možda napravili završni korak u boljem razumijevanju romaničke

faze korskih klupa, osim povijesti umjetnosti koja se njima bavila desetljećima i njihovim postavljanjem u arhitektonski kontekst godine 2004., nakon čega više nije bilo bitnih doprinosa (osim recentnog Belamarićevog koji rasvjetljava gotičku katedralu), nego se desetak godina vodio živi dijalog kao odjek Nikšićeve teze - ovaj trenutak vidim kao bitan za sintezu zaključaka i uključivanja i konzervatorsko-restauratorske analize konstrukcije i materijala koje ju tvore (s ostalim uključenim stručnjacima drugih profila), te istraživanja njihove povijesne slojevitosti. Na taj način, danost četiriju romaničkih segmenata ponovo sagledavamo kao splet sasvim novih mogućnosti interpretiranja konstrukcije (a slijedom toga možda kasnije i ikonografije?).

Budući da je izvor ovog istraživanja gotovo isključivo čitanje tragova na materijalima, njihovih složenih međuodnosa i zaključaka koji se na temelju toga donose (s ubačenim referencama), ne vidim većeg problema u istom sagledavanju konstrukcije korskih klupa, makar one nisu bile predmetom suvremenih konzervatorsko-restauratorskih procesa u sklopu kojih bismo lakše i argumentiranije mogli iznijeti materijalne dokaze. Budući da je opseg takvog zadatka velik i složen, a i ne može se do kraja napraviti analizom s površine i fotografijama poleđine, ovdje iznosim samo pravac razmišljanja i zaključke. Dakle, čitanjem pojedinačnih romaničkih cjelina današnjih naslona klupa i završnih segmenata s izrezbarenim lavovima te razlučivanjem izvornih rubova, širina, debljina, utora, tragova djelovanja crvotočine i ukupno cijele konstrukcije, dolazim do zaključka da su današnji nasloni korskih klupa upravo sredinom 15. st.⁶⁷ izvedeni dijelom kao nova dimenzijska i umjetnička cjelina, a slijedeći tri načela: respektiranje ranije konstrukcije i stila, njezin djelomični preustroj zbog povećanja kora te ekstenzija duljih klupa na način da su iz njih uzeti pojedini segmenti i ugrađeni u novoizvedene kraće klupe, čija osnova su reutilizirani romanički komadi možda neke oltarne ograde ili sličnog. Ti segmenti, te oni uzeti iz duljih, kao i izrada cijelog niza novih replicirajući postojeće (s duljih), rezultirali su dvama kraćim segmentima klupa koji su zatim postavljeni na zidove niše, u konceptu rastvaranja svetišta. Lavovi su možda izvedeni reutiliziranjem debelih dasaka sjedišta klupa (zbroj visina po dvije daske s lavovima daju nešto malo manju duljinu (8 mm) od one koja je zadana rasponom između rubova duljih segmenata klupa!)⁶⁸. Dvije su daske debljine istovjetne osnovnim nosivim rubnim vertikalama (5,6 cm), koje, kad ih spustimo za širinu tih dasaka (u toj visini daske su sasvim ravne,

bez ikakve obrade⁶⁹) poravnavaju likove svetaca sa središnjim, romboidnim poljima naslona. Dvije daske s lavovima izvedene su plošno i one su flankirale istočne stranice sjedala naslonjene na stupove. Obrada njihove poledine ukazuje da su izrađene od stanjenih, prethodno već oblikovanih dasaka. Kraći segmenti današnjih sjedala nose daleko manje romaničkog materijala negoli dulji (slika 22). Dva okomita rubna segmenta nelogično su nešto dulja i prekinuta (skraćena), neki su, čini se, zarotirani, te su redom sve perforirane zone novije u odnosu na iste izvorne, kojih je ionako malo preostalo u duljim segmentima klupa. Kad se duljim elementima klupa vrate rubne vertikale te virtualno kraćim klupama izrežu svi segmenti koji nisu romanički (već iz 15. st. i mlađi), preostaje nam deset komada približno istih dimenzija s rezbarijama i dvije ravne daske koje su sada na poledini klupa (jedine preostale od izvornog učvršćenja). Tim segmentima možemo pribrojiti šest manjih (od čega je jedan cjelovit), koji su odbačeni nakon restauracije u 20. st., a koji se mogu jasno pročitati s već poznatih fotografija snimljenih prije tog zahvata; pronašli smo ukupno 26 fotografija iz stare fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu i Arheološkog muzeja u Splitu. Tu se jasnije vidi da su kraći segmenti nakon zahvata Centralne komisije početkom 20. st. konstrukcijski bili vrlo konfuzni (slika 14), što je logičnije uređeno zahvatom iz 1962. (premda, uspoređujući detalj Andrićeva nacrtu kraćeg segmenta sjeverne klupe, čini se da u tom zahvatu nije bilo bitnih dopuna nedostajućih dijelova). Ipak, te fotografije u većoj mjeri podupiru moj prijedlog jer se na njima jasnije vidi da je cijela konstrukcija kraćih klupa izvedena po uzoru na dulje, s kolažom romaničkog materijala koji je bio na raspolaganju. Više je nelogičnih i naglo prekinutih spojeva, improviziranih dorada, nedostajućih dijelova, danas izgubljenih segmenata (osim jednog, koji je u riznici katedrale).

Naposljetku, kraći segmenti bitno su uži od zidova niše, što me vodi zaključku da oni nisu izrađeni ciljano za te zidove u romanici. Njihova širina bila je određena upravo zadanom širinom horizontala osnovice kraćih klupa, koje su možda uokvirivale segmente oltarne pregrade koja se nadovezivala na dvije romaničke klupe. Predstoji nam, dakle, temeljitije istraživanje. Također, još važnije, predstoji nam načiniti set analiza, i to dendrokronološko mjerenje dasaka s lavovima, analize ostataka polikromije i premaza, te RTG snimke i analize strukture drvenih segmenata, pri čemu su ključni međusobni spojevi niza sastavnih elemenata da bismo spoznali konstrukciju klupa u cjelini i

detaljima. To je posao koji se može izvesti jednim dijelom *in situ*, a u cjelini nakon demontiranja i u sklopu budućeg konzervatorsko-restauratorskog zahvata⁷⁰. Ne prihvatimo li, pak, ovakvu interpretaciju romaničke faze kraćih segmenata klupa, za koju ipak nemam dovoljno jakih argumenata osim samog prijedloga nastalog na temelju konstrukcijskih nedorečenosti, premalo romaničkog materijala te manjka tragova koji bi upućivali na drugačije mogućnosti, jedina moguća romanička rekonstrukcija kraćih klupa mogla bi izgledati kao na kompjutorskoj simulaciji njihova izgleda (slika 6). Bitno je reći da na okomitim rubnim segmentima nema tragova na temelju kojih je ovakva konstrukcija moguća. Također, ti elementi su neujednačenih duljina (neki su izvorno bili bitno dulji), i debljina (različita debljina rubnih vertikalala). Imali su po tri sjedeća mjesta te vjerojatno nisu imali klecala.

Zaključno poglavljju o konstrukciji i razvoju kora splitske katedrale jasno je da je opisano samo još jedan stupanj u njihovu istraživanju, koji je ovaj put ispričan prijevodom jezika materijala, koji ima svoje zakonitosti, svoj slijed i svoju metodologiju koja nije mogla biti korištena do kraja budući da nikakva snimanja ni sondiranja nisu provedena (osim analiza drva). Cijeli set potrebnih istraživačkih metoda za koje očekujemo da će biti provedene, sigurno će donijeti ključne rezultate. Nazovimo ovo zato tek opisom zatečenog stanja te dijalogom s prethodnicima, opisom, koji se na sreću odvijao u samom kontekstu nastanka i povijesnih izmjena, uz zahvat na glavnom oltaru, pa je odmah mogao biti tako i interpretiran. Na koncu, razlistavši povijesne izmjene istočne pravokutne niše splitske katedrale, slijedom kojih se mijenjao i njezin drveni kor, uspostavili smo relativno čvrste arhitektonske okvire unutar kojih su se izmjenjivali položaji, dimenzije i opreme glavnog oltara, koji je kroz stoljeća zbog iznimne brižnosti, truda i promišljanja poznatih nam i nepoznatih povijesnih aktera uspio pratiti visoke zahtjeve koji su ga konstantno oblikovali i mijenjali. Taj proces spoznali smo tek u osnovno postavljenim potezima, ali od sada unutar čvrsto postavljenih gabarita što će, nadam se, olakšati daljnje istraživanje ove jedinstvene i zagonetne, konstrukcijski gotovo intaktne povijesne cjeline (slika 23)⁷¹.

BILJEŠKE

- ¹ Vicko Andrić, mapa nacрта, tlocrt oznake RST-169A3/88 (tabla III) i uzdužni presjek (Z-I) oznake RST-169A9/88 (Tabla IX), stara planoteka Konzervatorskog odjela u Splitu.
- ² Alois Hauser, mapa nacрта, tlocrt oznake 172A1 i uzdužni presjek (Z-I) oznake 172A2, stara planoteka Konzervatorskog odjela u Splitu.
- ³ E. Hébrard - J. Zailler: *Spalato, Le Palais de Dioclétien*. Paris 1912., tlocrt uz str. 72.
- ⁴ KAS (Katedralni arhiv) 4,f. 141v: dokument je zapis na latinskom s kaptolske sjednice 29. X. 1608. g. na kojoj je odlučeno da se započne s gradnjom kora za kanonike i ostalo svećenstvo iza glavnog oltara (*Marko Antun de Dominis - splitski nadbiskup i znanstvenik*. Katalog izložbe - autori: Arsen Duplančić i Slavko Kovačić, Split 2002., 29); A. C. S. 4: dokument od 9. rujna 1615. g. je zapis s prvog kapitula održanog u novom kuru katedrale (Ivan Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Split 1975., 125).
- ⁵ Goran Nikšić: *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003.-2004., 263-305.
- ⁶ Projekt Konzervatorskog odjela u Splitu koji je vodio Goran Nikšić od 1999. do 2003.
- ⁷ Goran Nikšić: *Svjetlo u katedrali sv. Duje u Splitu*. Kulturna baština 20/28-29, Split, 1997., 40. U članku autor iznosi kronologiju unošenja svjetla u splitsku katedralu od izvorne antičke situacije nadalje, otvaranjem prozora probijanjem zidova antičkog zdanja, sve do unošenja električne rasvjete u njezinu unutrašnjost.
- ⁸ Daniele Farlati: *Illyrici sacri tomus tertius. De visitatione Apostolica Dalmatiae Vēneta Augustino Valerio Episcopo Veronensi commissa (Decretum de novo choro condento)*, Venecija 1775., 466-467.
- ⁹ Marcantun de Dominis: *Visitatio Generalis facta*. 1604. (prijepis Urbana Krizomalija, 1942., HDA (Hrvatski državni arhiv) u Splitu).
- ¹⁰ GEOing, Miljenko Žapčić, 2005., snimljeno za Konzervatorski odjel u Splitu na inicijativu Joška Belamarića.
- ¹¹ Konzervatorski odjel u Splitu: Neno Ivanišević, 2011., nacrt, tlocrt/Žana Matulić Bilač, usporedne mjere.
- ¹² Konzervatorsko-restauratorski zahvat na glavnom oltaru inicirao je Joško Belamarić i povjerio mi ga 2006. g., te je bio projekt Konzervatorskog odjela u Splitu do prelaska restauratorske radionice tog odjela u ustrojstvo HRZ-a (Hrvatski restauratorski zavod). Osim s nizom povremenih suradnika restauratora i studenata restauracije na projektu sam osim s Joškom Belamarićem surađivala s Arsenom Duplančićem, Milanom Ivaniševićem, Goranom Nikšićem, Nenom Ivaniševićem, Anom Šverko, Egonom Lokošekom, Dragicom Krstić, Jelenom Trajković, Juricom Matijevićem i Vanjom Kovačić te s fotografima Živkom Bačićem i Đenkrom Ivaniševićem.
- ¹³ Dokument je pronašao Josip Ante Soldo u arhivu samostana sv. Lovre u Šibeniku te objelodanio sadržaj i tri citata teksta na talijanskom jeziku u: *Varia samostana sv. Lovre u Šibeniku*. Izdanje Historijskog arhiva u Splitu 6, 1967., 217 i 227 te bilj. 5. Dokument (koji nikad nije objavljen u cijelosti) zapis je prokuratora Bratovštine Presvetog Sakramenta Petra Nicolinija o stanju Bratovštine 1689., koja se od osnutka (1491. g.) brinula o glavnom oltaru

- te za njega nabavljala opremu i namještaj. U kontekstu istraživanja glavnog oltara zapis prvi interpretira Kruno Prijatelj (*Neobjelodanjeni ciklus slika Mateja Ponzonija-Pončuna*. Izdanje Galerije umjetnina u Splitu 25, Split 1974., 6): *U tom se spisu spominju razne nabavke za glavni oltar splitske katedrale od strane te bratovštine kao što su velike orgulje, mramorni tabernakul i 'un soffittato del Volto della Cappella tutto intagliato, et indorato con 10 Quadretti incastrati nel medesimo di pittura del quondam Sigr.Matteo Ponzoni Pittor famoso'*. Na str. 19, bilj. 4, navodi da je pri pisanju rada fotokopirao cijeli dokument, koji u njegovoj ostavštini nije pronađen (usmeno Ivana Prijatelj Pavičić). Uvid Kruna Prijatelja u originalni zapis govori da je sigurno izdvojeno sve ono što je bitno za objašnjenje glavnog oltara. Radoslav Tomić (u: *Splitska slikarska baština.*, Zagreb 2002.) u bilj. 111. navodi da je dokument zagubljen (usmeno mi je priopćio da ga je tražio u arhivu), pa prepisuje citat od svojeg prethodnika (str. 72). Daniel Premerl objavljuje cjeloviti prijepis opisa sadržaja dokumenta koji donosi Josip Ante Soldo u: *Glavni oltar splitske katedrale- tipologija, ikonografija i hipoteza o naručitelju*. Zbornik Vladimira Markovića, IPU (Institut za povijest umjetnosti) 2009., 432.
- ¹⁴ Kruno Prijatelj: *Slike domaćih slikara iz XVII. st. u splitskoj katedrali*. List Biskupije splitsko-makarske, Split LXVI, 7-8, prilog, 23 str., Split 1944.; *Barok u Splitu*. K. D. V. Ivan Lozica, Split 1947.; *Dalmatinski opus slikara Mateja Ponzonija*. Hrvatsko kolo br. 2, Zagreb III/1950., 269-276; *Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća u Dalmaciji*. Zagreb 1956.; *Matej Ponzoni-Pončun*. Izdanje Galerije umjetnina u Splitu, 22, Split 1970.; *Neobjelodanjeni ciklus slika Mateja Ponzonija-Pončuna*. Izdanje Galerije umjetnina u Splitu, 25, Split 1974.; *Ciklus slika Mateja Ponzonija-Pončuna u splitskoj katedrali*. Studije o umjetninama u Dalmaciji IV, Zagreb 1983.; *Splitska katedrala*. Zagreb/Split 1991.; *Marginalije o nadbiskupu Markantunu De Dominisu i braći nadbiskupu Sforzi i slikaru Mateju Ponzoniju*. Kulturna baština 17/22-23, Split 1993., 51-56; *Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji (XIII - XIX. st), studije i sinteze*. Split 1995.
- ¹⁵ Radoslav Tomić: *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*. Zagreb 1995.; *Splitska slikarska baština*. Zagreb 2002.
- ¹⁶ Daniel Premerl: *Drveni oltari 17. stoljeća u Dalmaciji*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2008., 162-173; *Glavni oltar splitske katedrale- tipologija, ikonografija i hipoteza o naručitelju*. Zbornik Vladimira Markovića, IPU 2009., 419-439.
- ¹⁷ Joško Belamarić: *Ivan Budislavljić u koru splitske katedrale*, Studije iz starije umjetnosti na Jadranu, sv. II, Split 2012., 167-195.
- ¹⁸ Arsen Duplancić: *Regesta zapisnika splitskog Velikog vijeća od 1620. do 1755 godine*. Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Split 1998.; *Pabirci za poznavanje starije likovne baštine Splita*. Kulturna baština 32, Split 2004., 445-474; *Prilog poznavanju slikara i umjetnina u Splitu od sredine XVII. do sredine XVIII. stoljeća*. Mogućnosti 10/12, Split 2011., 91-106, a poseban članak o glavnom oltaru predao je za časopis Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji 42 (u tisku).
- ¹⁹ Duško Kečkemet: *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793.-1866*. Split 1993.; *Robert Adam, Dioklecijanova palača i klasicizam*. Zagreb 2003.; Stanko Piplović: *Djelovanje Aloisa Hausera u Splitu*. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 37, Zadar

- 1995, 653- 683.; *Alois Hauser u Dalmaciji*. Split, 2002.; Joško Belamarić: *Zapažanja o projektima splitskog klasicističkog arhitekta Vicka Andrića*. Adrias: zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, sv. 18 (ur. Davorin Rudolf), Split 2012., 199-222.
- ²⁰ Goran Nikšić: *Obnova prezbiterijske katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhidakona*. Toma Arhidakon i njegovo doba, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25.-27. rujna 2000. g. u Splitu, ur. Mirjana Matijević- Sokol i Olga Perić, Split 2004., 253-268.
- ²¹ E. Hébrard - J. Zailler: *Spalato, Le Palais de Dioclétien*. Paris 1912., uzdužni presjek (I-Z) uz. str. 72.
- ²² Andrić u presjeku tog detalja katedrale razlučuje četiri gradnje, vjerojatno logički, budući da, koliko znamo, sondiranje poda u tom dijelu katedrale tada nije provedeno (Hauser je sondirao samo pod glavnog broda). Budući da to nije učinjeno do danas, zaključke utvrđujem posredno, u relaciji s ostalima.
- ²³ Crtež tušem i gvašem, 26,3 x 24 cm, danas u Ermitažu (izvori: Iain Gordon Brown: *Robert Adam & the Emperors's Palace*. Edinburgh 1992, 35; Duško Kečkemet: *Robert Adam, Dioklecijanova palača i klasicizam*. Zagreb 2003., 116).
- ²⁴ Litografija u Charles Yriarte: *Les bords de L'Adriatique et Montenegro*. Dessign de H. Clerget/autor C. H. Barbans, Paris 1878., 632.
- ²⁵ Charles Yriarte: *Les bords de L'Adriatique et Montenegro*. Dessign de H. Clerget/autor litografije: C. H. Barbans, Paris 1878., 632; *Dalmacija u: Austro-Ugarska Monarhija*. Autor litografije: A. Weber, Spljet, 1892. Zahvaljujem Arsenu Duplančiću na preslikama.
- ²⁶ Cirillo M. Iveković: *Dalmatiens Architektur und Plastik*. IV-V. Wien 1920., 220-221.
- ²⁷ Br. inv. 3091; K. I-12, 1912; dalje: D. Karlo Stühler (staklene ploče) A 318/17: 1931; A 331/18: 1932.; A 156/9: 1947. te snimke u staroj fototezi KO (Konzervatorski odjel): Br. inv. 3781/5013; 3807; Baron Stillfried, hof-photograph, 3791.
- ²⁸ Fototeka Konzervatorskog odjela u Splitu, br. neg. R1656.
- ²⁹ Goran Nikšić: *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003.-2004., 273.
- ³⁰ Mjereno od razine vidljivog kvadrata tog poda ispod metalnog poklopca blizu jugozapadne niše (istražili don Frane Bulić i Alois Hauser).
- ³¹ Goran Nikšić: *Svjetlo u katedrali sv. Duje u Splitu*. Kulturna baština 20/28-29, Split 1997., 40.
- ³² Ć. M. Iveković, u: Goran Nikšić: *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split, 2003. - 2004., 282.
- ³³ L. Jelić, F. Bulić i S. Rutar: *Vodja po Spljetu i Solinu*. Split 1894., 99.
- ³⁴ Alois Hauser: *Popravljenje stolne crkve u Spljetu* (govor držan dne 11. siečnja 1883., prijevod don Frane Bulića). *Bulletino di archeologia é storia Dalmata*, 1885., 31- 45.
- ³⁵ Kako se opisuje u Cosmijevoj vizitaciji 1682./83. (Stephano Cosmi: *Visitatio prima generalis habita*. 1682., 1683., ABO, 3-20, prijepis Urbana Krizomalija, 1942., HDA).
- ³⁶ Veliku pozlaćenu reljefnu palu na glavnom oltaru spominje inventar splitske riznice iz 1400. (Daniele Farlati, *Illyricum Sacrum III*. Venezia 1765., 349-350). Cvito Fisković (*Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima*. VAHD (Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku) LII/1935-49, Split 1950., 6) objelodanjuje dokument iz 1369. g. o

- isplati 319 dukata i 15,5 groša za izradu pale glavnog oltara (*anconia argentea*) te 22 unce zlata i 18 zlatnih dukat za njezino pozlaćivanje (što iznosi 0.6949 kg zlata, a preračunato prema: 1 venecijanska unca zlata = 29.812420g /1 venecijanski zlatni dukat = 2.174g (Angelo Martini: *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete*. Roma 1976., 818 - 819) Ivanu Gerardinovu (Gerardovu), koji je bio rodom iz Pesara (taj podatak donosi G. Praga: *Antichi inventari del tesoro di S. Doimo di Spalato*. Archivio storico per la Dalmazia, XX, Roma 1935., 7-11), a od strane rizničara katedrale (dokumente o isplati iznosa za izradu pale notirao je Petar B. da Sarzano, a evidentirani su u Splitskim aktima, sv. 8, 6, 119). Po tom ugovoru vidimo da je pala bila od pozlaćenoga srebrnog lima te da je već do Augustina Valiera pozlata toliko isprana da je naziva srebrnom (Daniele Farlati, 1756., 466-467). U dekretu navodi da za nju neće biti mjesta na oltaru nakon probijanja kora i premještanja oltara, pa je treba iskoristiti na drugi način. Godine 1603. na oltaru je spominje i apostolski vizitator Mihovil Prioli (citat iz vizitacije koji se na to odnosi donosi Cvito Fisković: *Neobjebljena romanička madona u Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, Split 1960., 95, bilj. 34), a 1604. g. de Dominis (Marco Antonio de Dominis: *Visitatio generalis facta*, 1604., prijepis Urbana Krizomalija, 1942., HDA, bilježnica 5; podatak donosi Kruno Prijatelj: *Srebrne pale splitske stolne crkve*. Studije o umjetninama u Dalmaciji I, Zagreb, 1963., 18). Inventar riznice iz 1694. spominje je na kraju popisa (Kruno Prijatelj, *Srebrne pale splitske stolne crkve*. Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1952., 247-254). Navodi da se 1694. pala nalazi na kraju popisa riznice, kao i dalje 1709. i 1712., a zadnji put njezin fragment 1757. u inventaru riznice nadbiskupa Nikole Dinarića. Nakon te godine bila je pretopljena (vjerojatno u svijječnjake, prema Kruni Prijatelju). Ivan Ostojić (*Metropolitanski kaptol u Splitu*. Split 1978., 132) donosi važan podatak o konačnoj sudbini pale: godine 1754. još se nalazi u staroj riznici u jednom komadu, te je zbog težine od 621 unce, odnosno 18,51 kg, morala biti rasječena na šest dijelova kako bi se prebacila u Veneciju i ondje pretopila. Te godine je, naime, delegacija kaptola i grada započela planove za izradu novog oltara sv. Duje u novoj kapeli, pri čemu bi se staro srebro iz riznice dalo pretopiti u novu raku sv. Duje. Pala se u vizitacijama opisuje kao *magna* u odnosu na manju na starom oltaru sv. Duje, čiji su preostali elementi danas izloženi u riznici katedrale. U odnosu na njezine pretpostavljene dimenzije, prema Kruni Prijatelju i Ivi Petricioliju (K. P., 1963., 20), velika pala mogla je biti veličine oko 300 x 80 cm, te je bila dvodijelna, a prikazivala je niz svetačkih likova. Možda je njezin dio bila i ikona na drvu, kako pretpostavlja Cvito Fisković (*Neobjebljena romanička madona u Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, Split 1960., 95).
- ³⁷ Podatak donosi Ljubo Karaman citirajući Farlatija u: *Buwinove vratnice i drveni kor splitske katedrale*. Rad HAZU 275, Zagreb 1942., 1-96; Radoslav Tomić tron smatra kasnorenesansnim djelom mletačkog drvorezbarstva ranog 17. st. (Radoslav Tomić: *Nadbiskupski tron*. Katalog izložbe Restauracija umjetnina iz splitske katedrale, Split 2000.), dok ga Goran Nikšić smatra manirističkim (*Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003. - 2004., 268).
- ³⁸ Arsen Duplančić: *Prilog poznavanju slikara i umjetnina u Splitu od sredine XVII. do sredine XVIII. stoljeća*, Mogućnosti, Split 2011., 94.

- ³⁹ Ivan Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Split 1975., 153-154/A. C. S. 5f. 66- 68.
- ⁴⁰ Slike je objelodanio Kruno Prijatelj (bilj.14); dalje ih obrađuje Radoslav Tomić (bilj.15). Milan Ivanišević predlaže kraće nazive (u prepisci 2012. o njihovom izvornom rasporedu): *Melkisedeh, Klara, Skupljanje Krvi, Antun, Josip, Mana, Misa, Posljednja večera, Uhode, Peć*. Te ću nazive koristiti dalje u drugom dijelu studije; slike na ciboriju: Uznesenje Bogorodice, Krist u slavi, sv. Staš, sv. Dujam
- ⁴¹ Arsen Duplančić: *Prilog poznavanju slikara i umjetnina u Splitu od sredine XVII. do sredine XVIII. stoljeća*. Mogućnosti 10/12, 2011., 92-94. Do objave tog članka citirao se pogrešno pročitani dokument iz 1632. g. o isplati 50 dukata slikaru za neke radove (Kruno Prijatelj, bilj. 13). Sada znamo da se on odnosi na drugu stvar. Istraživanje Arsena Duplančića objelodanjuje dokumente iz kojih je razvidno da je i Mateo Ponzoni imao s Kaptolom razmirice i tužbe. Obje su povezane s ostavštinom brata Sforze.
- ⁴² Zaključci iz opisa glavnog oltara Stjepana Cosmija iz 1682./83. (prijepis Urbana Krizomalija iz 1942., HAS).
- ⁴³ *Documento del 1685 riguardante il pulpito del Duomo di Spalato*. Bullettino di argheologia e storia Dalmata (VI), Split 1883, 117-119 (u kontekstu glavnog oltara podatak prvi interpretira Kruno Prijatelj (bilj.14).
- ⁴⁴ J. Gardner Wilkinson spominje predaju po kojoj je tron u novom koru bio postavljen toliko visoko da je nadbiskup koji je na njemu sjedio u pogledu iz broda bio previše superioran oltaru. To smatra neposrednim povodom nabave i postavljanja drvenog ciborija, i to već od strane De Dominisa (J. Gardner Wilkinson: *Dalmatia and Montenegro*. London 1848., 131, izvor: Goran Nikšić: *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003.-2004., 268). Ciborij sigurno nije naručio, jer se on može datirati najranije u treću četvrtinu stoljeća, ali nam predaja govori važnu stvar: da je u novo-uspostavljenoj aksi biskupska katedra-brod crkve oltar bio postavljen bitno niže nego danas. Daniel Premerl pak smatra da je ciborij naručen upravo kako bi uzdignuo svetohranište i otvorio pogled na biskupsku katedru, koju analogiju nalazi u milanskoj katedrali (Daniel Premerl: *Glavni oltar splitske katedrale- tipologija, ikonografija i hipoteza o naručitelju*. Zbornik Vladimira Markovića, IPU 2009., 426 i 434, bilješka 27). Premerl zaključuje (434, bilješka 27) da je zbog toga mramorni tabernakul, naručen za glavni oltar 1689., vjerojatno bio već otpočetak postavljen na sjeverni oltar (gdje je i danas svetohranište glavnog oltara koje je u funkciji).
- ⁴⁵ Trodnevni pregledom (18.-21. veljače 2011.) unutrašnjosti menze kroz sedam otvora u žbuci sastavna oltara (dva ispred, tri iza i dva odozgo) otkrili smo naime raniji stipes koji možemo opisati na sljedeći način: kubus na koji je aplicirana današnja mramorna barokna oplata sastoji se od kamenih ploča međusobno povezanih mortom od vapna i samljevene opeke. Taj sklop sastoji se od osnovnog kubusa, neidentificirane dubine - na koji su s prednje i desne bočne strane (lijeva nije vidljiva, odnosno taj dio nije dostupan) aplicirane kamene ploče debljine oko 10 cm. Rubovi i uglovi su im blago zaobljeni, a površine sasvim ravno obrađene. Prednja je ploča razmaknuta od mramorne za oko 1,5 cm, a u odnosu na širinu današnjeg oltara uža je za oko 70 cm (ukupno 175 cm). Na dubini od oko 50 cm ploče završavaju, a dalje se nastavlja nabacani građevni materijal

- povezan blijedim mortom, sastavljen od komada lomljenog kamena, opeke i mramora od kojih su neki vrlo pravilnih stranica te površinski obrađeni. Svijetli komadi morta izviruju među spojevima u raznim debljinama i oblicima pa znamo da gradnja nije pravilna. S poledine gledajući, čini se da je oko 50 cm takve gradnje u čitavoj visini, što bi značilo da je stipes dubok oko 80 cm). Ukupne dimenzije su mu dakle oko 80 x 175 x 80 cm. Stipes do sada nije pronađen budući da je 17. listopada 1960. (kada je nakon radova i otkrića na Boninovu oltaru odlučeno istražiti glavni) oltar otvoren sa stražnje desne strane (ugao), a tu je, kako sam opisala, kasnija gradnja u širini 50 cm pa stipes nije mogao biti vidljiv s tog mjesta).
- ⁴⁶ Doniranom sredstvima bratima Bratovštine Presvetog Tijela Kristova što se spominje u vizitacijama nadbiskupa Cupillija 1709. (izvor: Ivan Ostojić: *Stara bratovština Presvetog Tijela Kristova u Splitu (1. i 2. dio)*. Bogoslovska smotra XLV, Zagreb 1975. i 1976, 309). Ondje se navodi da je troškom bratima umjetnički izrađen mramorni antependij na pročelju i bočnim stranicama velikog oltara (ne i postamenti za anđele ciborija). Mramorna ploča Jerolima Natalisa s grbom obitelji, koja se danas nalazi na začelju oltara, mogla bi po tome biti starija od ostatka obloge, kako se i smatra, jer Natalis umire 1663., te je možda prije toga bila ugrađena u stari oltar, možda čak s prednje strane (dimenzije su joj tek nešto manje od starijeg stipesa).
- ⁴⁷ U tom razdoblju stolovali su još nadbiskupi Leonard Bondumier (1641.-1667/68.) i Bonifacije Albani (1667.-1678.). Do sada nisu pronađeni podaci koji bi upućivali na njihove aktivnosti kod opreme kora i glavnog oltara (iz tog razdoblja nema ni vizitacija). U drugom dijelu studije (koja će biti publicirana 2015.), bit će obrađeni povijesni opisi glavnog oltara, analizirana konstrukcija i struktura današnjeg oltara s drvenim ciborijem i ugrađenim ranijim stipesom te će biti opisani i analizirani konstrukcija, tehnologija i povijesni zahtvi na drvenom svodu sa slikama, kao i zahvat 2006.-2012. g.
- ⁴⁸ Goran Nikšić: *Obnova prezbiterija katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhidakona*. Zbornik radova skupa Toma Arhidakon i njegovo doba, Split 2004., 253-268.
- ⁴⁹ Ljubo Karaman, Cvito Fisković i Goran Nikšić koji, smatrajući da su romaničke klupe morale izvorno stajati u *L* položaju, a za to ne nalazeći mjesta u tlocrtu katedrale, razvijaju međusobno različite prijedloge.
- ⁵⁰ Daniele Farlati: *Illyrici sacri tomus tertius. De visitatione Apostolica Dalmatiae Vēneta Augustino Valerio Episcopo Veronensi commissa (Decretum de novo choro condento)*. Venecija 1775., 466-467: 'Illius chorus, licet exiguus, totam fere Ecclesiam occupat.'; Marcantun De Dominis: *Visitatio Generalis facta*. 1604. (prijepis Urbana Krizomalija, 1942., HDA): *Chorum in medio ipso ecclesiae situm improbavit, cum, et totam fere occupet ecclesiam et angustus sit, atque incapax totius Cleri.*; dalje: Ivan Ostojić: *Stara bratovština presvetog Tijela Kristova u Splitu (1. i 2. dio)*. Bogoslovska smotra XLV, Zagreb 1975. i 1976.; Goran Nikšić: *Obnova prezbiterija katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhidakona*. Zbornik radova, Split 2004.; Joško Belamarić: *Ivan Budislavljić u koru splitske katedrale*, Studije iz starije umjetnosti na Jadranu, sv. II, Split 2012., 167-195.
- ⁵¹ Goran Nikšić: *Obnova prezbiterija katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhidakona*. Zbornik radova, Split 2004., 263.

- ⁵² Cvito Fisković: *Gotička drvena plastika u Trogiru*. HAZU, Zagreb 1942., 125: *Međutim lavove na pobočnim ogradama ne nalazim, koliko se bar može vidjeti po objelodanjenom materijalu, nigdje osim na gotičkim ogradama romaničkog kora splitske katedrale.*
- ⁵³ Joško Belamarić: *Ivan Budislavljić u koru splitske katedrale*. Studije iz starije umjetnosti na Jadranu, sv. II, Split 2012., 174.
- ⁵⁴ Današnje dvije klupe u nišama bočnih oltara zaobljenog su oblika (iako su zidovi ravni), a stupanj zaobljenja isti je kao i kod klupa u jugoistočnoj polukružnoj niši. Najvjerojatnije su to klupe koje su postale višak postavljanjem orgulja u sjeveroistočnu polukružnu nišu. Sudeći prema fotografijama, od 1920. do 1958. g. na tim su mjestima bile klupe vrlo slične onima na glavnom oltaru. Po tome je jasno da su i one odbačene za nadbiskupa Franića, 1962. g. Dvije klupe sličnog tipa nalazile su se i na zidovima sjeverne kvadratne niše, za vrijeme dok je postojala kapela sv. Duje unutar tlocrta periptera (1770.-1924.). Nakon rušenja kapele i povlačenja oltara u nišu odbačene su. Cijeli se niz klupa različitog oblika i veličina može nabrojati u razdoblju od prvog grafičkog prikaza unutrašnjosti katedrale do danas, što bi zahtijevalo posebno istraživanje.
- ⁵⁵ U vrijeme Markantuna de Dominisa Kaptol se sastojao od tri dostojanstvenika i petnaest običnih kanonika, dok je (kako navodi De Dominis) oduvijek u katedralnom Kaptolu bilo njih dvanaest. Broj se čini se prije toga stalno mijenjao pa ih je u 14. st. bilo najviše 18, a sredinom 13. st. (i vremenu nastanka klupa) dvadeset (izvor: Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Split 1975., 115-116, po Thom. Archid.: *Historia Salonitana*. Zagrabiae 1894., 188). Rekonstruirajući na taj način korske klupe, dulji segmenti bi u romanici imali po sedam sjedećih mjesta za kanonike (bez odvajanja naslonima) te po tri za dostojanstvenike (biskup, primicerij, arhiprezbiter i arhidakon i za još dvojicu), što ukupno iznosi dvadeset mjesta, uz katedru za nadbiskupa. Ne znamo jesu li sjedala u gotici pregrađena, ali znamo da su u povijesti korskih klupa nasloni više puta mijenjali mjesta, ovisno o potrebnom broju sjedećih mjesta, odnosno kanonika (Arsen Duplančić mi je naveo izmjene u 17. i 18. st., koje vrijeme je on istraživao).
- ⁵⁶ Karaman smatra (kao i Jackson prije njega) da su korska sjedala (onakva kakve je vidio ispred sebe 40-tih godina) *skalupljena iz ostataka starijih propalih drvenih korova.*
- ⁵⁷ O elementima ranijeg oltarnog namještaja u katedrali pišu: Ljubo Karaman (*O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800.*, Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940., 424-426), Cvito Fisković (*Novi nalazi u splitskoj katedrali*. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, god. VI, br. 2, Zagreb 1958, 81-101), P. M. Fleche - Morgues - P. Chevalier - A. Piteša (*Catalogue des sculptures du haut moyen-age du Musee Archeologique de Split I*, VAHD 85, Split 1993., 207-312), Igor Fisković (*Prikaz vladara iz 11. st. u splitskoj krstionici*. Kulturna baština 28-29, Split 1997., 51-64), Tomislav Marasović (*O krsnom bazenu splitske krstionice*. Starohrvatska prosvjeta III/24, Split 1997., 42-47; *Ranosrednjovjekovne preinake antičkih građevina u Dalmaciji*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 39, Split 2001.-2002.; *Splitska katedrala u ranom srednjem vijeku*. Archeologia Adriatica 4, Zadar 2011., br. 1., 177-201), Tonći Burić (*Pluteji oplate splitske krstionice- vrijeme i okolnosti postanka*. Zbornik Tomislava Marasovića, Split 2002., 301-327); Goran Nikšić u svojem članku *Obnova prezbitarija katedrale sv. Dujma u doba Tome Arhidakona* (Zbornik radova, Split 2004., 253-268) iznosi sintezu dosadašnjih razmatranja i daje cjelovit prijedlog povijesnih izmjena prezbitarija (raniji članci na temu:

- Sujetlo u katedrali sv. Duje u Splitu*. Kulturna baština 28-29, Split 1997., 38, 45; *Novi nalazi u koru katedrale sv. Dujma*. Kulturna baština 31, Split 2002., 139-142; *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003. 2004., 263-305). Detaljnu sintezu uz vizualni pregled ulomaka dao je Tomislav Marasović 2011. g.
- ⁵⁸ Restauratorski zahvat izveden je 1962.-1965., suradnjom restauratora Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu i kipara - rezbara Ante Ivaniševića, profesora Škole za primijenjenu umjetnost u Splitu, a slijedom stava Ljube Karamana i Cvita Fiskovića.
- ⁵⁹ Usmeno, u sklopu njegova istraživanja klupa u 17. st. Podatak se može povezati s već navedenom tužbom Kaptola protiv Sforze Ponzonija, među ostalim zbog dizanja sjedala dignitaraca iz kora (Ivan Ostojić: *Metropolitanski kaptol u Splitu*. Split 1975., 153).
- ⁶⁰ Goran Nikšić: *Kor splitske katedrale*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 40, Split 2003.-2004., 286.
- ⁶¹ Ljubo Karaman doduše smatra da su klupe skrojene od dijelova barem tri romanička kora, ali to vidi u detaljima: frizovima sa životinjama te u prekinutim, improviziranim dijelovima konstrukcije mahom na kraćim segmentima klupa, dok same pravokutne cjeline ne dovodi u pitanje ni on ni kasniji pisci.
- ⁶² Joško Belamarić: *Ivan Budislavljić u koru splitske katedrale*. Studije iz starije umjetnosti na Jadranu, sv. II, Split 2012., 167-195.
- ⁶³ Cvito Fisković: *Dopune ikonografiji splitskih korskih klupa 12. stoljeća*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 15., Split 1990., 75-78.
- ⁶⁴ Ljubo Karaman: *Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale*. Rad HAZU-a, knjiga 275, raz. 5, Zagreb 1941., 81.
- ⁶⁵ Goran Nikšić: *Obnova prezbiterija katedrale Sv. Dujma u doba Tome Arhiđakona*. Zbornik radova, Split 2004., 258: *Na vertikalama koje u današnjem položaju uokviruju naslone, uz likove četiriju splitskih zaštitnika, postoje izvorni utori koji jasno ukazuju da su na tim mjestima po jedna kraća i jedna duža stranica bile spojene, vjerojatno uz pomoć dodatnog konstruktivnog elementa*.
- ⁶⁶ Cvito Fisković: *Gotička drvena plastika u Trogiru*. Izdanje HAZU, Zagreb 1941., 125-126. Također, u fototeci Konzervatorskog odjela u Splitu, u bloku o istraživanju Boninove kapele, pronašla sam fotografiju (R 1671, odnosno 6571, iz ožujka 1958.) koja prikazuje dva komada gotičkih profila pronađenih pod malim sarkofagom unutar oltara. Nisam utvrdila gdje se oni danas nalaze, ali su vjerojatno bili dio gotičkih drvenih konstrukcija u katedrali te možda čak i samih klupa.
- ⁶⁷ Joško Belamarić datira ovu izvedbu, opisuje ju i autorski pribraja Budislaviću, što je napravilo preokret u ovom istraživanju gotičke faze klupa i dalo niz temeljnih uputa.
- ⁶⁸ Analize drva pokazale su da su osnovne horizontale i rubne vertikale romaničkih naslona načinjene od drva javora, dok su ograde s lavovima izvedene od drva oraha. To ne ide u prilog hipotezi, premda bi bilo uobičajeno da se od tvrdog drva izrađuju konstrukcijski opterećeniji segmenti (2012. godine drvo analizirala Jelena Trajković sa Šumarskog fakulteta u Zagrebu, Katedre za anatomiju drva).
- ⁶⁹ Ljubo Karaman smatra da je glatki dio vertikala takav zbog toga što je bio pokriven rubnim naslonima romaničkih klupa. Ipak, površina je preširoka za rubne naslone, a i previsoka.

Također, rubovi polja na njima ne poklapaju se s horizontalama naslona, počinju i završavaju sasvim neovisno o njima, pa i neusklađeno. Ipak, Karaman je prvi koji u današnjim korskim sjedalima vidi odjek konstrukcije romaničkih klupa, pa su s te strane vrlo dragocjene njegove poveznice s do danas sačuvanim romaničkim klupama (u kamenu i drvu).

⁷⁰ Tijekom konzervatorskih radova u koru klupe smo demontirali i smjestili u Biskupsku palaču. Tom prilikom sam sa studentima provela njihovo površinsko čišćenje te pregled i analizu poledina. Od 2002. g. jednom godišnje u sklopu kolegija Preventivna konzervacija II. na Konzervatorsko-restauratorskom odsjeku UMAS-a nastavljam s brigom o klupama pregledom njihova stanja i odstranjivanjem prašine, uglavnom suhim metodama, uz povremeno korištenje blagih otapala.

⁷¹ Sa sigurnošću mogu reći da osnovna oplata svoda zajedno s prednjim i stražnjim lukom od izrade do danas nije bila demontirana. Okviri slika i kasete, vijenci i anđeli lučonoše bili su demontirani prilikom restauracije u zadnjoj četvrtini 19. st., dok je zahvat iz 18. st izveden bez takvih intervencija. Slike sa svoda bile su demontirane prilikom restauracije 1972.-1973. Oltarna menza je 1960., kako sam opisala, bila otvorena na stražnjem desnom uglu. Ciborij, osim prilikom demontaže sa starijeg oltara (kako pretpostavljam), bio je po svoj prilici demontiran prilikom restauracije u zadnjoj četvrtini 19. st. Čvrstih dokaza o tome nemam, ali smatram da se fizički i tehnički tako sveobuhvatna i zahtjevna izvedba novog sloja pozlate nije mogla izvesti bez njegova demontiranja. U sklopu našeg projekta sa svoda su bili demontirani vijenci, okvir začelnog luka i anđeli lučonoše, a s ciborija slike s okvirima, anđeli, kupola i križ te krila i aureole anđela. Svi ti elementi već su ranije bili demontirani, a otpočetak su izvedeni tako da budu mobilni. Druge intervencije u konstrukciju nismo izveli, zadržavajući tako intaktnost osnovne konstrukcije svoda. U drugom dijelu studije bit će obrađen povijesni razvoj samog oltara i oltarne opreme s drvenim polikromiranim svodom i slikama. Bit će izneseni rezultati analiza drva, platna, polikromije i slikanog sloja te analize konstrukcije, kao i opis povijesnih obnova drvenog ciborija i svoda. Rad će najvjerojatnije biti objavljen u godišnjaku Portal (6). Tema je prvi put izložena na 1. Kongresu konzervatora-restauratora Hrvatske (KRUH), održanom u Splitu 7.-8. prosinca 2012., pod naslovom *Glavni oltar splitske katedrale - konzervacija i restauracija u prostornom kontekstu* (puni tekst i PP predavanja objavljen na internetskim stranicama UMAS-a), a drugi put na znanstveno-stručnom skupu *Svetišta dalmatinskih katedrala - rješenja u prošlosti i izazovi obnove*, održanom 28.-29. rujna 2013., pod naslovom: *Povijesni razvoj i obnove glavnog oltara splitske katedrale* (sažetak objavljen u knjižici skupa u organizaciji IPU u Splitu i IIC - hrvatske grupe).

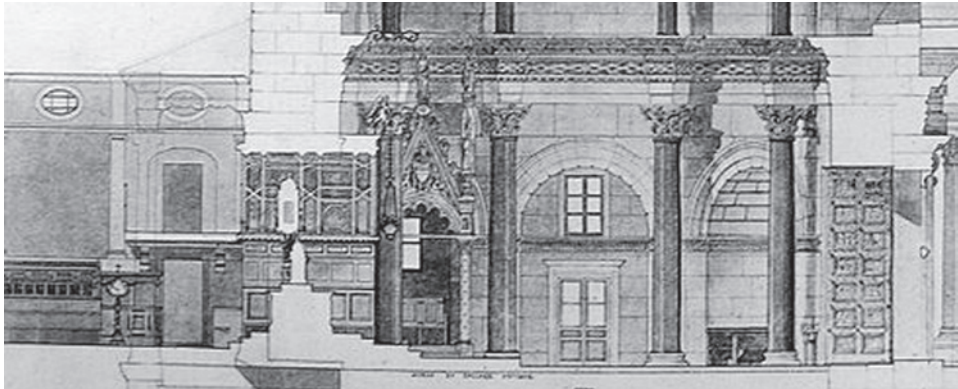
HISTORICAL ORIGINS OF THE MAIN ALTAR IN THE SPLIT CATHEDRAL

Summary

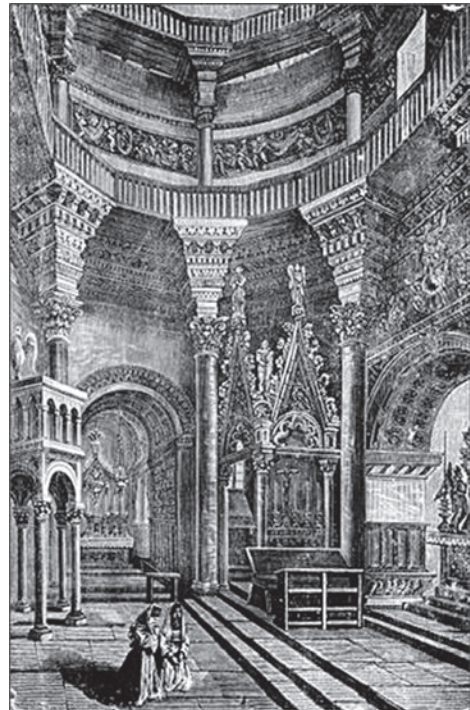
Both the in-situ conservation-restoration intervention and the research study into the complex structure of the main altar of the Split cathedral were conducted in the period 2006 – 2012. These two research-related activities were carried out by the author of this paper and the associates, in collaboration with the Split Department for Conservation and the Croatian Restoration Institute – the Split Branch. The base structure of the arch and the altar, as well as the overall gilding carried out by the Vienna Central Committee in around 1885, remained intact in the restoration process. The intervention, that also included a marble tabernacle and the altar table, was executed in the specific spatial and historical context. A number of associates – professionals in the field of restoration and conservation, participated in the procedure. Therefore, it was possible to note, analyse and explain all traces and seams in stone, marble, wood and paintings. The findings were grouped in several categories, such as the chronology of dimensional changes of the antique niche in which the altar was located, the dimension and the design of the stipes that was revealed in the altar table, the changes in the layout of the niche and the reinterpretation of the Romanesque choir stall structure.

The research findings were compared with previously created designs and precise measurements of every single part of the whole were made. The measurements were then mutually compared and contrasted. Such research concept resulted in comprehensive solutions for the final design of the Romanesque and Gothic altars with accompanying wooden choir. The present choir stall structure is very complex: it consists of five hundred basic elements, and some of these basic elements consist of more than twenty pieces. The analysis of the type of wood used for its construction and of the old photographs and illustrations provided a valuable insight into both the original appearance of the choir stalls and its precise location inside the Romanesque sanctuary. The appearance of the Gothic choir and the construction sequence was also revealed by the means of the old photographs and illustrations. All the reasons for the changes in the construction sequence were also analysed: the position of the wooden choir had changed and it had been moved inside the area behind the altar, that had been constructed in 1612. The construction of this specific area started in 1608 and finished in 1615. The structural changes perceived by the author and the associates, that were in direct connection with changes within a niche, the main altar concept and the sanctuary itself, occurred in the period between the 13th and the 20th centuries. Both the graphic and computer reconstructions of the development stages of the altar and a part of the sanctuary were executed. The analysis of gilding, wood and the edges of paintings of the wooden ciborium and the arch containing paintings by Matej Ponzoni, revealed new findings. These new findings allowed further research into the integral Baroque altar concept: its creation could be considered within much larger timeframe than ever before, which included period 1620-1689. The appearance of the presbyterium and its constructional changes since 1757 were presented through paintings, lithographs and photographs, that were found in the archives of the Split Department for Conservation and the Archaeological Museum and in the related publications as well.

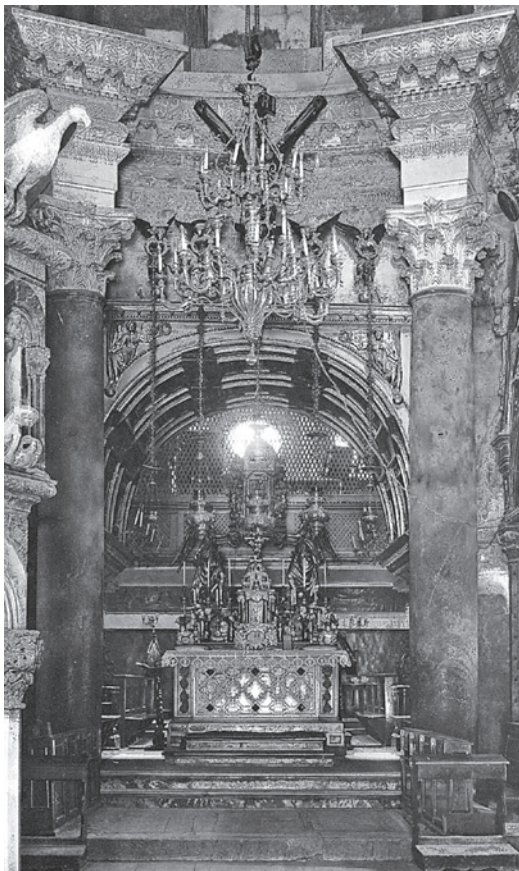
The value of this specific research concept lies in the fact that it allows further reconstruction and verification of both the findings and the dimensions of the preserved altar elements within different spatial contexts.

Slika 1., Ernest Hébrard, uzdužni presjek katedrale (Z-I), 1912., detalj

Slika 2. Izgled unutrašnjosti katedrale od 1770. do 1885., litografija C. H. Barbansa, 1878.

*Slika 3. Izgled oltara 1885.-1962.
(snimio: D. Karlo Stühler, 1947.)*

Slika 4. Slijed povijesnih izmjena istočne pravokutne niše splitske katedrale, računalna rekonstrukcija

Slika 5. Virtualna rekonstrukcija oltara od 1615. do otprilike 1605. (izradila: Žana Matulić Bilač)

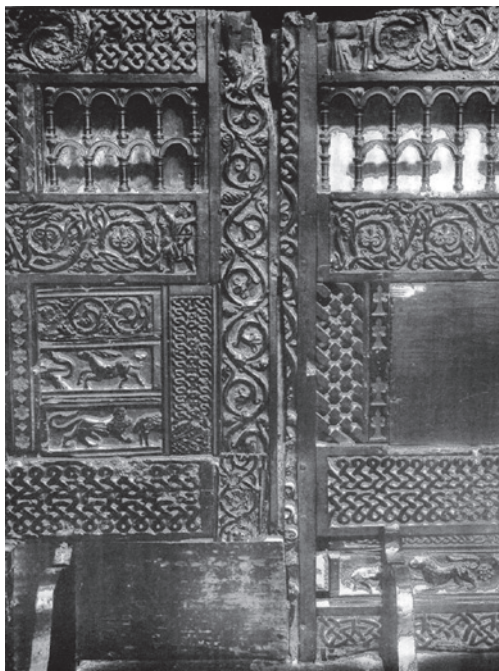

Slika 6. Izvorni izgled slika, virtualna rekonstrukcija, (snimila i izradila: Žana Matulić Bilač)

*Slika 7. Izvorni smještaj poliptiha,
virtualna rekonstrukcija
(izradila : Žana Matulić Bilač)*

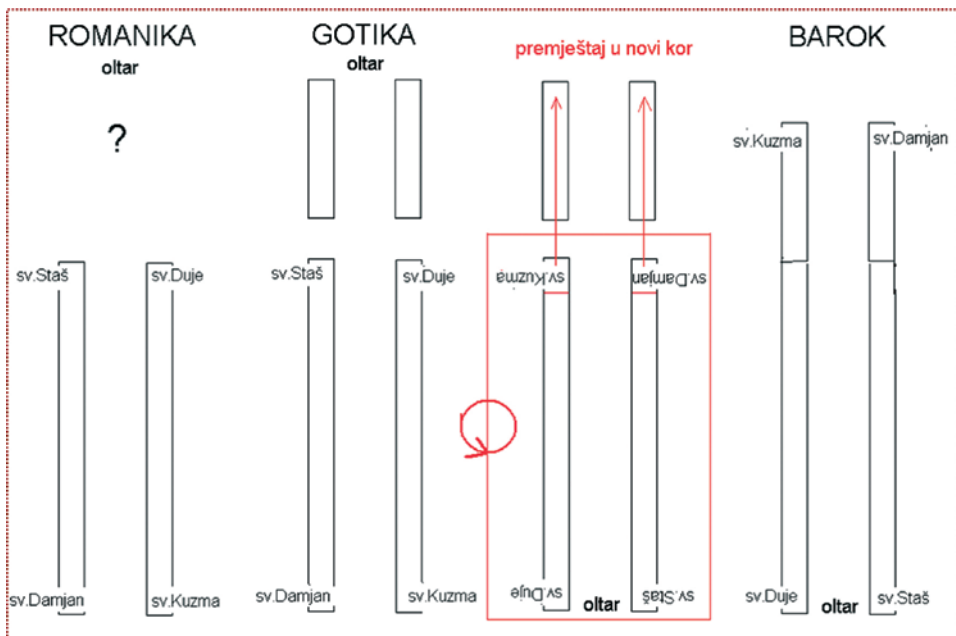
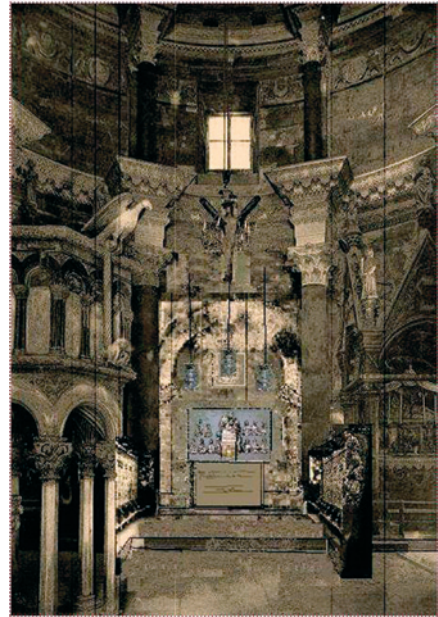

*Slika 8. Virtualna rekonstrukcija
oltara između 1685. do 1689.,
(izradila: Žana Matulić Bilač)*

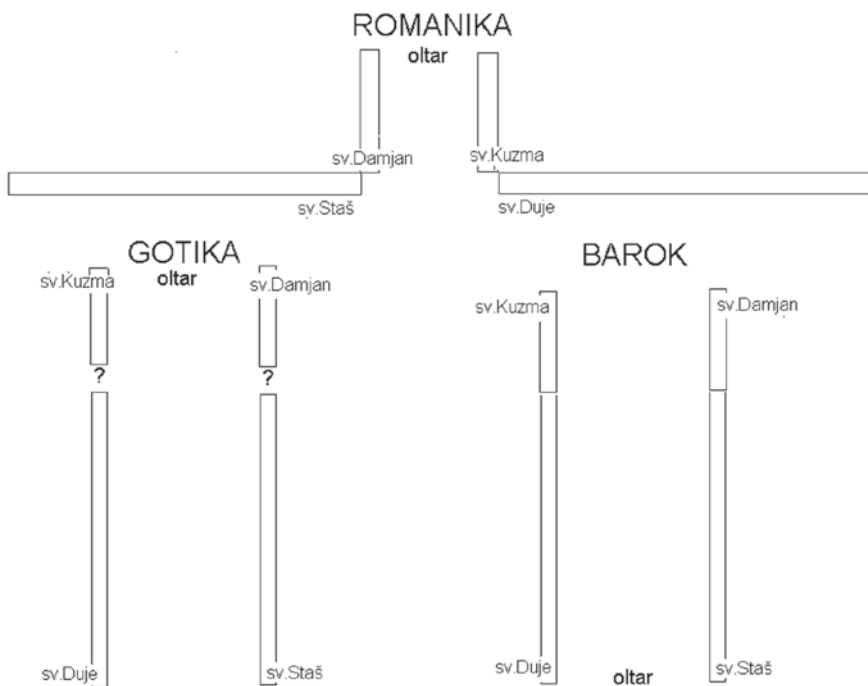

*Slika 9. Detalj južne klupe sa
šest segmenata koji su odstranjeni
1962., (C. M. Iveković, 1920.)*

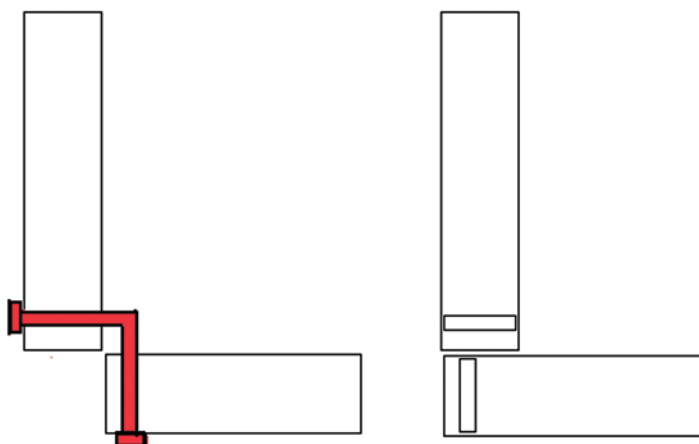
Slika 10. Virtualna rekonstrukcija
gotičke faze glavnog oltara
(izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 11. Povijesne izmjene romaničkih naslona korskih sjedala prema Žani Matulić Bilač

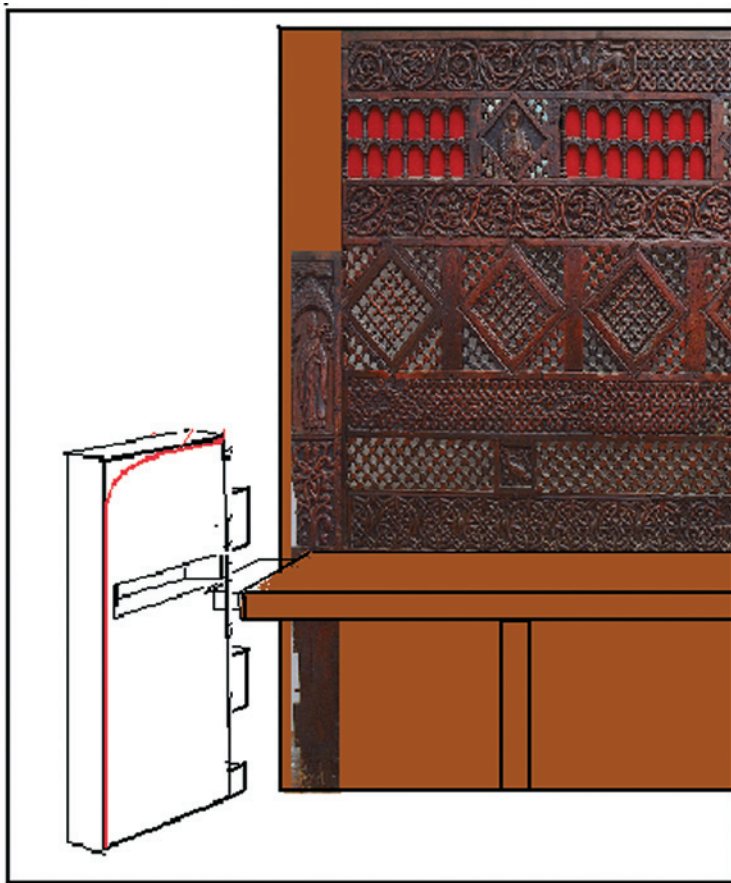

Slika 12. Prikaz povijesnih izmjena naslona korskih sjedala prema Goranu Nikšiću (izradila: Žana Matulić Bilač)

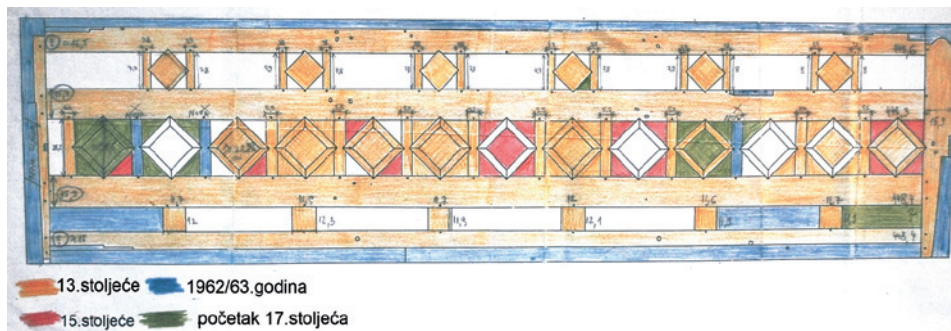

Slika 13. Funkcija utora prema Goranu Nikšiću (izradila: Žana Matulić Bilač)

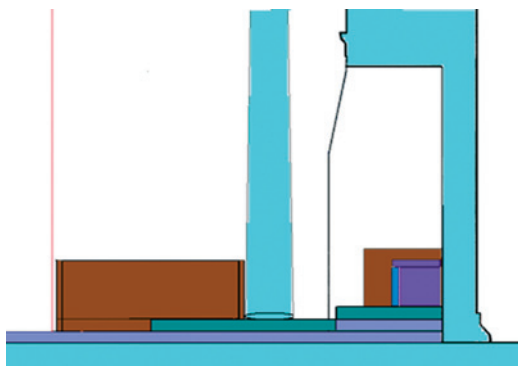
Slika 14. Rubni utor naslona s dokazom o izvornosti utora (snimila i izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 15. Prijedlog za izvornu funkciju utora (izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 16. Dulji dio južne klupe s kronologijom izmjena osnovnih segmenata (izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 17. Presjek gotičke faze korskih klupa (grafički prikaz izradila: Žana Matulić Bilač)

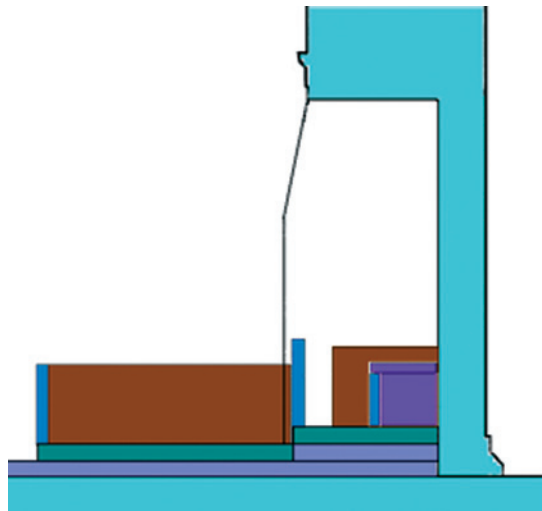

Slika 18. Rekonstrukcija gotičke faze južne klupe (izradila: Žana Matulić Bilač)

*Slika 19. Virtualna
rekonstrukcija romaničke faze
glavnog oltara
(izradila: Žana Matulić Bilač)*

*Slika 20. Presjek romaničke
faze korskih klupa
(izradila: Žana Matulić Bilač)*

Slika 21. Rekonstrukcija romaničke faze južne klupe (izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 22. Kraći dijelovi naslona klupa, izvorni romanički segmenti (izradila: Žana Matulić Bilač)

Slika 23. Oltar
nakon konzervatorsko
restauratorskog zahvata
2006.-2012.g.
(foto: Đenko Ivanišević)

